

e|butlletí

AMICS DE L'ART ROMÀNIC DEL BAGES

Número 205 • setembre-desembre • 2024

40 ANYS

1984 - 2024

EDITORIAL . ARTICLE . ACTIVITATS . FOTOS ACTIVITATS

elbutlletí

Edició
AMICS DE L'ART ROMÀNIC DEL BAGES

Carrer Sabateria, 3 i 5 (Els Carlins) - 08241 Manresa

Correu-e: aarb@aarb.cat

Web: <http://www.aarb.cat/>

Coordinació

Joan Badia

Disseny i composició

Anna Martí

Imatges de portada

Celebració 40 anys AARB.
Fotografies de Jordi Maymo

Consell Assessor

Joan Badia

Imma Corroero

Montserrat Esclusa

Albert Galbany

Sussi Garcia

Josep Llobet

Jordi Sardans

Correcció

Maria Alba Badia Guitart

Impressió

Remsa

Dipòsit legal

B-3551984

Tiratge

250 exemplars

Benvolguts/des:

El passat 14 de desembre de 2024, va tenir lloc la celebració d'aniversari dels 40 ANYS de la nostra entitat dels Amics de l'Art Romànic del Bages, l'acte es va materialitzar en una visita a l'església de Sant Esteve de Marganell, comentada per l'arquitecte restaurador Pere Santamaria i per l'alcalde de Marganell Ramon Costa, i també en la celebració d'un dinar de germanor a la Masia Restaurant de Can Font de Marganell.

Com a entitat cultural catalana, aquesta celebració, ens ha d'omplir de força i d'orgull, per continuar la tasca engegada l'any 1984, just ara fa 40 Anys.

L'entitat fundada amb l'objectiu de preservar i promoure el patrimoni romànic, també l'art, la història i la cultura del nostre país, de ben segur que en tots aquests anys, ha ajudat també a la sensibilització i conscienciació de la importància del romànic, un art que forma part de la nostra identitat cultural, i sobre el qual volem seguir sensibilitzant, preservant les nostres arrels i la riquesa del nostre patrimoni artístic.

S'han realitzat moltíssimes activitats al llarg dels anys que avalen aquests objectius: Cursos de Cultura Medieval, Viatges d'Estiu, nombroses Excursions i Matinals, Fires de Nadal, Misses del Gall, neteja d'indrets, Cursos de Romànic, Tallers, Presentació de Llibres, Exposicions, els Cicles de concerts de Música i Romànic, edició dels Butlletins, també presència a les xarxes, a través de la pàgina web, a Facebook i a Instagram, i un llarg etcètera.

I tot això ha estat possible, gràcies a l'ajuda i col·laboració de moltíssimes persones apassionades per l'art romànic i per la història medieval, fet que ens indica que la defensa del patrimoni, es tracta d'una tasca col·lectiva, en la que ens cal esmentar tots els presidents de l'entitat, Jaume Soldevila (President dels AAR - Delegació Bages), Francesc Villegas, Jaume Pons (q.e.p.d.), Carme Torras, Jordi Torras (q.e.p.d.), Enric Castells, Francesc Junyent (q.e.p.d.), Joan Badia, Francesc Gasol i Josep Llobet.

A totes les persones que en algun moment han aportat el seu gra de sorra per al bon funcionament de l'entitat, moltes i moltes gràcies, i com acaba la Nadala d'en Joan Vilamala d'enguany: Visca la nostra entitat !!!

Amics de l'Art Romànic del Bages

AARB, una llarga i fructífera trajectòria cultural

Francesc Villegas

La creació a la tardor del 1980 d'una Delegació a Manresa depenent de l'entitat catalana Amics de l'Art Romànic, que era secció de l'Institut d'Estudis Catalans amb seu a Barcelona, i que funcionaria activament durant quatre anys, seria l'embrió que motivaria la definitiva fundació el 1985 de la nostra entitat: els Amics de l'Art Romànic del Bages.

En aquells anys inicials nostres, malgrat la importància de l'arquitectura medieval catalana, quasi tot era novetat en aquest camp d'estudi de l'Art Romànic. Feia tan sols uns pocs anys, que la seva història i arquitectura generava interès malgrat que entre 1909 i 1921 J. Puig i Cadafalch i els seus col·laboradors A. Falguera i J. Goday, havien publicat els quatre volums de l'important obra de síntesis sobre aquest art: L'arquitectura romànica a Catalunya.

Al Bages, amb més d'un centenar d'esglésies ro-

40 ANYS

1984 - 2024

màniques, diversos e importants monestirs, restes d'un grapat de castells mig ensorrats i altra arquitectura civil, l'estudi dels mateixos o la simple localització, eren igualment desconeguts. La descoberta de cada un dels monuments, la publicació del seu estudi i fotografies per a divulgar-ne el seu coneixement, fou el motiu estatutari principal de la fundació de l'entitat.

Degut a aquest descobriment general dels monuments romànics del territori, tot seguit de la creació de l'entitat,

^ Primera Junta dels AARB

especialment durant els deu primers anys, aconseguirem ràpidament un bon nombre de socis que ens feien costat en totes les múltiples activitats que proposàvem: conferències, cursets, exposicions, audiovisuals, excursions, visites a monuments i museus, viatges, excavacions i neteges, presentació de llibres, etc.

També la creació del Butlletí i l'edició d'algunes publicacions específiques, contribuïren a l'engrescament col·lectiu

comarcal per aquest Art. El 1982 vaig publicar amb dibuixos de Vidal Orive, el meu llibre *El romànic del Bages*, de petits retalls d'història i itinerari de localització de cada monument, pensat per a excursionistes. El vam presentar al saló de Sessions de l'Ajuntament de Manresa, exhaurint-se en poques setmanes les dues edicions de 500 llibres que es van fer. Com que el camí divulgador era ja iniciat, l'any 1985 fou possible d'editar un primer llibre de la mo-

numental obra *La Catalunya Romànica* dedicat a El Bages, numerat com a volum XI de la col·lecció. Era escrit per l'historiador de Sallent, Albert Benet, amb la descripció monumental dels manresans, Francesc Junyent i Alexandre Mazcuñan, alhora que amb documentacions artístiques en pintura i imatges de diversos altres col·laboradors i especialistes. Més tard, altres llibres de Xavier Sitjes sobre el preromànic i romànic de la nostra comarca, així com escrits seus anteriors a la revista *Bages*, van completar i enriquir força exhaustivament els estudis en aquest camp a casa nostra.

L'any 1983 fou un any important per a Manresa i també per a l'entitat. Es celebrà sota la nostra organització i la parròquia, el mil·lenari de l'església de santa Maria de la Salut de Viladordis, l'únic edifici romànic sencer que

tenim a la ciutat. Aquesta activitat va projectar-nos com una entitat de solvent prestigi cultural a la ciutat, reconeixement que sempre més hem mantingut.. El pregó de mossèn Josep M. Gasol i un extens programa de conferències que duraren tot un any, va culminar amb l'endrega i restauració total de l'edifici per part dels veïns; la nostra excavació del subsòl i exterior de l'església on vam descobrir una necròpolis de segles ben reculats; la publicació de diversos fulletons històrics; una medalla commemorativa, i el llibre *Santa Maria de la Salut de Viladordis*. Una his-

tòria mil·lenària que vaig escriure a la cloenda.

Els Amics de l'Art Romànic del Bages, des del primer moment hem estat una entitat ben activa a la ciutat i comarca, present en la majoria dels actes culturals important que s'hi han fet, i sempre, amb esperit de col·laboració amb altres entitats afins com ara el Centre d'Estudis del Bages, els Amics de la Seu, els de les Visites a la Manresa Desconeguda i un llarg etc. d'altres.

Durant anys, quan encara no n'era costum a la ciutat, vam ser capaços d'engrescar les diades prèvies a les fes-

tes nadalenques amb l'organització tot un dissabte de la Fira del Nadal a la Plana de l'Om. També organitzar amb una gran participació d'assistents les misses del Gall cada nit del 24 de desembre a una munió d'esglésies romàniques dels pobles de la comarca, moltes de les quals havent-nos d'instal·lar nosaltres mateixos la llum per a la celebració i buscar capellà.

També fou important la decisió que encara perdura d'organitzar anualment un Curs de Cultura Romànica pels quals han passat els millors especialistes catalans en totes les matèries d'aquest Art.

Uns cursets que sempre han gaudit d'una extraordinària participació de persones interessades. Força anys, en els primers temps, es donava als inscrits una carpeta amb estudis sobre la temàtica a tractar, així com, una medalla representativa de l'activitat.

Moltes han estat les iniciatives que els Amics de l'Art Romànic hem portat a terme en aquests més de 40 anys tot i la manca d'un local propi. En la llarga trajectòria d'aquests quaranta anys, hem estat ubicats en dife-

rents espais de la ciutat, inclòs en una habitació d'un comerç de tintoria. Arribar a les etapes actuals de consolidació de la nostra entitat no ha estat gens fàcil. Aconseguir-ho ha estat possible gràcies a l'esforç de tots els equips directius que s'han involucrat i s'involucren en la direcció del grup, i sobretot també, als socis, amics i col·laboradors que amb el seu entusiasme han fet realitat una entitat estimada per tothom i de prestigi arreu del territori. Com a fundador i pri-

mer president, em sento orgullós del camí que tots junts hem fet. Felicitats i que sigui per molts anys més!!

Amics de l'Art Romànic del Bages

Jaume Soldevila Ribera

Amics de l'Art Romànic del Bages, aquest any 2024 esteu de celebració i per això cal felicitar-vos pels 40 anys de trajectòria, que segur que amb aquestes quatre dècades, heu tingut moments complicats, però amb el compromís dels dirigents, heu superat amb escreix les possibles dificultats.

Només em cal repetir: moltes felicitats, endavant i no defalliu!. Hem d'arribar al 2034, quan celebrarem el 50è aniversari, espero ser-hi per tornar a felicitar-vos, (si Déu vol, ja que tindrè 93 anys).

CURS CULTURA MEDIEVAL 2024 AARB

La marina catalana a l'època medieval

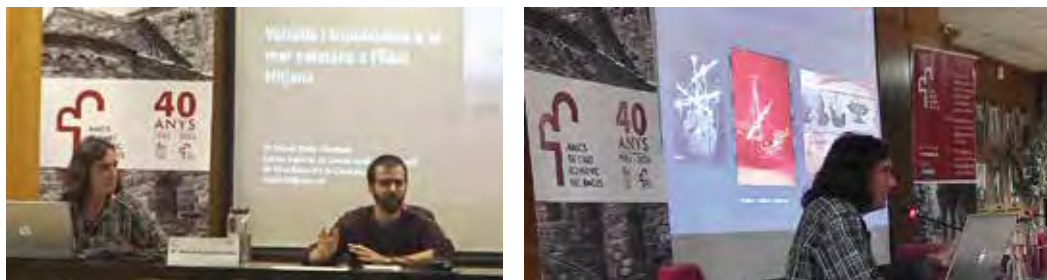
Fotografies: Josep Llobet i Joan Badia

Dins del 38è Curs de Cultura medieval 2024, "La marina catalana a l'època medieval", organitzat pels AARB, el doctor Albert Estrada, professor universitari, Conservador de Gabinet Numismàtic de Catalunya, va iniciar el cicle amb la conferència La Mediterrània a l'Edat Mitjana, un mar de reptes i d'oportunitats, en una Sala d'Actes del Montepio, plena de gent. L'expansió catalana per la Mediterrània va ser

un motor que la va convertir en una potència internacional del XIII al XV. Va comentar la implicació de la Corona d'Aragó, amb predomini de les institucions del Principat de Catalunya al capdavant. La mar Mediterrània era un perill pels enemics corsaris i pirates, amb reptes com les balenes i prodigis com meteorits o cometes, que calia interpretar. El risc de navegar a l'hivern obligava a assumir conseqüències. L'època estava impregnada per la religió: els viatgers invocaven la protecció divina de santes com Eulàlia, Mercè o Madrona. L'exemple més evident n'és la construcció de Santa Maria del Mar, la catedral dels mariners. Els mercaders demanen als reis

l'expansió, que a ells també els interessa, per ampliar la dinastia amb polítiques matrimonials.

El principal espai d'oportunitats seran les riqueses proporcionades pel comerç, que aprofiten els grans mercaders. La gent de costa veu el mar com una garantia de subsistència mitjançant els pescadors, que sovint tenien terres i feien les dues activitats. La voluntat de dominar el mar genera negoci i el fisc se n'aprofita. La tipologia dels actors marítims és diversa: pescadors, mariners, oficis múltiples, mercaders, pelegrins i estols navals militars. Esmenta l'administració reial, amb la influència de la religió cristiana i els senyors feudals. A Catalunya, el rei haurà de negociar amb les Corts dels braços militar, eclesiàstic i ciutadà. La moneda com a instrument d'intercanvi; l'enorme tipologia de la construcció

naval, la influència del dret romà, les funcions de les drassanes i el més important, El Consolat de Mar, una institució nova que funcionava com a tribunal de justícia d'aplicació immediata, equitativa i pràctica, amb seu a la Llotja de Mar. És la gran aportació marítima jurídica de Catalunya al món.

Vaixells i tripulacions catalanes

Doctor en Història Medieval de la Universitat Autònoma de Barcelona, professor d'Arqueologia de l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya, Marcel Pujol Hamelink, va fer la segona conferència sobre "Vaixells i tripulacions a

la mar catalana a l'Edat Mitjana". Especialista en arqueologia naval, terminologia nàutica i història de la pesca, va parlar d'un tema inèdit en els 38 cursos que s'han realitzat de cultura medieval. Una lliçó magistral de com són i es construeixen els vaixells. Una xerrada tècnica i alhora entenedora. Pujol considera el vaixell com la màquina més complexa que ha creat la humanitat fins l'era industrial per transportar persones, béns i mercaderies per mar, rius o llacs. Va explicar els requisits que ha de reunir un vaixell per poder sortir a navegar i va remarcar-ne les capacitats: transport de 1.000 tones de càrrega, amb una mitjana de 15

quilòmetres per hora i 130 de recorregut en un dia o gairebé 300 si navega 24 hores seguides. Va explicar la seva utilitat pel comerç, la guerra i la pesca, així com d'altres funcions secundàries.

Les fonts de documentació per conèixer els vaixells de l'Edat Mitjana són arqueològiques, escrites i iconogràfiques. Quan un vaixell s'enfonsa es degrada i en resta la part inorgànica; i de l'orgànica la que queda coberta pel sediment marí. Àmfores i gerres faciliten el descobriment dels submarinistes i les barques d'arrossegament. S'hi troben imatges de pesca, corresponents al caràcter religiós del Nou

Testament, mentre els grans vaixells mercants reflecteixen les vides i miracles dels sants, i els militars no apareixen en la iconografia. Les fonts escrites són històriques dels diversos arxius, o literàries com les grans cròniques descriptives. Catalunya a l'Alta Edat Mitjana és un país petit, cristià, amb els comtats de la costa: Rosselló, Empúries, Girona i Barcelona, amb intensa activitat comercial, de pesca i militar. La fusta sorgeix dels pins, alzines i roures, avets, faig, de les Guilleries o el Montseny, amb boscos propers a la costa. Les quatre grans classes d'embarcacions: naus, galeres, llenys de port mitjà i barques. Pujol analitza els trets d'acord amb les funcions i mides. En la construcció naval és imprescindible el mestre d'aixa: per construir embarcacions, fer itinerrants o el manteniment. Per la importància, en

descriu minuciosament la feina tècnica. L'armador és qui vol construir el vaixell. Els contractes són per escrit o de paraula. El preu inclou mà d'obra i material. Va esmentar la influència de la tecnologia atlàntica, amb biscaïns que aporten la coca que utilitza el timó de roda. Durant el segle XIV s'utilitza el terme nau o coca que serà tinglada, pròpia del Cantàbric. Anomena les embarcacions mediterrànies híbrides, com la de Castelldefels, amb timó axial atlàntic, o la coca de Mataró, model que es conserva a Rotterdam.

La mar de dones (segles XIV-XV)

Va tancar el curs, la doctora Coral Cuadrada, de la Universitat Rovira i Virgili, que va trencar tòpics en parlar sobre La mar de dones (segles XIV-XV). Crítica amb la visió feminista actual, que imposa la perspecti-

va de gènere. Va dir que parlaria de les dones en la pesca i el mar, però com a oficis de pescadores i marineres, no existeixen. Va esmentar l'Atlas Català de Cresques, del 5 d'agost de 1396, important per la historiografia marítima catalana, quan Bernard Jaume Farré va partir del mar amb tres mariners mallorquins més, per anar al riu de l'or i creuar l'estret de Gibraltar per arribar a l'Atlàntic. "És clar que no hi ha cap dona." Ni tampoc en la guerra com ofici ni pels negocis com mercaderes, ni tan sols com aventureres. Cuadrada es defineix com a feminista clàssica dels 70, que "entenc poques coses de les d'avui dia." La societat patriarcal del XIV protegia la dona, que no es relacionava amb oficis del mar i el terror de l'aigua. Això no vol dir que no viatgessin pel mar, ni coneguessin les sirenes monstruoses

que encandilaven els mariners per ofegar-los. Com es fa la història de les dones? No li agrada la paraula gènere i reivindica els sexes d'homes i dones. Ara es cau en la història presentista, quan al XVI hi ha una divisió de l'espai per raó de sexe, amb rols masculins i femenins, com s'havia fet des dels grecs, que comporta una divisió del treball per raó de sexe. Mentre el mar no és propi de les dones, la terra sí.

La història de les dones de l'Edat Mitjana requereix saber la interseccionalitat dels estaments i de l'estatus social. A la terra, les aristòcrates tenen vedat l'accés a l'espai públic, a diferència de les criades o esclaves. Tam-

poc és igual ser jueva, musulmana o cristiana, amb espais controlats, que influeixen al món del treball. No és igual una noia jove que una de gran, fet definitori per exercir el treball. L'època reproductiva està per sobre de qualsevol altra dedicació. Després pot actuar com un home, si es quedava viuda i recuperava el dot. Què passa amb les dones de l'edat mitjana en relació amb el mar? La barcelonina Caterina Llull es casa amb un mercader que s'estableix a Sicília, on es queda viuda i porta els negocis del marit. Francesco di Marco Datini, mercader de Prato dels segles XIV-XV, s'expandeix a l'estranger creant noves empreses desvincula-

des de la mare, com la Companyia Dividida de Catalunya, amb seus a Barcelona, Mallorca i València. L'esposa Margarita, portarà els negocis d'Itàlia i serà la peça clau de la casa. Les venedores de peix són dones que controlen els diners de les comunitats pescadores. A més de les dones dels pescadors i mariners hi ha criades i esclaves. La societat medieval és molt ordenada i cadascú coneix la seva funció. La història del treball des d'una perspectiva feminista de l'economia familiar s'ha de basar en les cures, el sosteniment de la vida, el manteniment de la llar, la reproducció i la producció. Eren dones realitzades i empoderades.

L'excel·lència del Museu Marítim de Barcelona

Jordi Sardans Farràs
Fotografies: Josep Llobet

Elvira Mata, exdirectora del Museu Marítim de Barcelona (MMB), treballava als serveis centrals de la Diputació de Barcelona com a tècnica de museus, quan la van enviar al Marítim per inventariar i documentar les col·leccions. Opina que els museus públics haurien de dependre de la Generalitat, però reconeix que falta pressupost. "Hi ha pocs museus marítims. Aquesta casa ha estat una de les impulsores del patrimoni ma-

rítim," molt treballat en cultures anglosaxones, com als grans museus de Liverpool o Roskilde, i en el nou patrimoni francès. Un dels primers impulsors del patrimoni marítim català va ser el sitgetà Emerencià Roig, amb una col·lecció de marineria. Amb ell neix l'interès que comparteix amb d'altres per visitar la Bretanya, on s'hi fan dos festivals marítims importants. L'any 1993, el MMB organitza el VIII Congrés Internacional de Museus Marítims, (ICMM), que engloba tots els del món. Van assistir-hi 220 persones i va ser un èxit fantàstic. Mata explica que "ens van demanar d'estructurar la Península Ibèrica i el mar mediterrani, però l'equip que treballàvem al Museu no ho vam aconseguir, perquè hi ha un poder central a Madrid que ens va boicotejar." Tot i així, van estructurar l'Associació de Museus

Marítims de la Mediterrània, formats per una cinquantena de petits museus amb la voluntat de treballar conjuntament el patrimoni marítim. Hi ha petites iniciatives d'alguns museus que ja existien com el del Masnou, o el de Palamós amb moltes ganes de recuperar el patrimoni pesquer. Es van generar projectes que van assolir setze equipaments a Catalunya que treballen conjuntament sota el paraigua de la Mediterrània. D'entre els quals, recomana el museu del Port de Tarragona, el de Palamós, o el petit museu de L'Escala, que tenen instal·lacions, gent de pesca, magatzems d'eines i un equip dinàmic que ha fet treball de patrimoni. El setembre organitzen la Festa de la Sal. Inspirada en la Bretanya, compta amb la participació de tot el poble, que ha volgut que formi part de la seva identitat. De manera

que es demostra que a la conca mediterrània hi ha petites realitats no menys importants que les de la resta del món.

L'any 1993, el president del museu de Liverpool i de l'International Congress Maritime Museums, "em va dir que no hi havia cap museu al món que tingués un edifici com el Museu Marítim." Quin és el millor? Si volem trobar un museu que tingui bons vaixells cal anar a Greenwich. Si volem veure un vaixell del segle XVII totalment recuperat i protegit, a Estocolm. Si volem veure'n un que conservi molt bé els instruments de navegació, Amsterdam; per veure'n un de bo a l'aire lliure, haurem d'anar als EUA, a San Diego. Mata considera que "el més important és el respecte entre museus, no he sentit mai la voluntat de competir entre nosaltres. La sensació de tenir coneguts i amics a cada racó del

món, em satisfà."

Per tal de conèixer l'edifici i el MMB va fer una explicació en paral·lel de l'equipament. Va començar per les Drassanes, difícils d'entendre, sense pensar en la ciutat i amb els reis de la Corona d'Aragó. Les Drassanes tindran l'evolució que necessita la Corona, és a dir, l'expansió amb la conquesta de Mallorca i Sicília farà que evolucionin i s'engrandeixin. Bona part del que veiem, és del segle XVII. Sempre s'havia pensat que Barcelona al segle XVI era poc vistós, però "no és cert perquè es van construir vaixells fins el segle XVIII. No menys tinguem la importància de les Drassanes perquè en definitiva cal pensar que l'edifici necessita un manteniment." Situada en una zona diferent d'ara, la façana primitiva de l'edifici estava a l'actual Duana. Són constants les referències do-

cumentals que ens diuen que hi havia reparacions perquè s'havien fet malbé els pilars o els murs de la façana. L'edifici pateix les circumstàncies climatològiques i l'avanç de la tecnologia. En aquell moment, les Drassanes eren el puntal de Barcelona. A mida que la tecnologia avança, les necessitats de l'edifici també. Evoluciona amb funció del lloc que la societat li demana. La primera referència és del 1243 quan el rei Jaume I diu que la Drassana vella va ser, desenvolupada pel seu pare, Pere I. Estava situada en la zona de Regomí, Plaça Palau i l'actual Llotja de Mar. Quan van iniciar el projecte de restauració de l'edifici històric, estaven obligats a la recerca arqueològica, que va costar 600.000 euros, perquè es va haver d'excavar tota la planta de les Drassanes, uns 20.000 metres quadrats. El MMB ha estat estudiat pels espe-

cialistes Albert Estrada i Albert Pobelo. Jaume I, durant la conquesta de Mallorca, decideix que de la Drassana vella a Montjuïc tot sigui una zona no edificable. No serà ell que tiri endavant el projecte de les noves drassanes reials, sinó Pere el Gran el 1285 perquè les necessita. Estaven enfrontats la ciutat que gestionava i manava sobre la Drassana vella, mentre que a la Drassana nova qui manarà és la Corona. En el primer tripartit de l'època medieval: la Diputació del General, la Corona d'Aragó i El Consell de Cent de la ciutat van aportar els diners per a la construcció de la Drassana Reial. Uns logos a l'edifici de les tres institucions ho demostren.

Pel que fa a l'Escola Nàutica, la més antiga de l'Estat espanyol, va ser creada el 1769 per decisió de la Junta de Comerç. Un dels seus directors, el

capità de corbeta, Ramon Bullón, el 1928, va decidir promoure l'Institut Nàutic de la Mediterrània, per potenciar la cultura marítima, amb la creació d'una biblioteca especialitzada i un espai dins de l'escola nàutica de trastos vells. Tot i que Bullón va dimitir el 12 d'agost de 1931, a finals d'aquell any, l'Institut va començar a funcionar. Disposava d'un simulador perquè els alumnes aprenguessin a manobrar les velles amb models com el de l'Escola

Nàutica de Mataró, on tots els caps (no es pot dir cordes) estan a la banda interna. Quan s'inicia la Guerra Civil Espanyola el 1936, el director col·loca els trastos vells, incauta l'edifici en nom de la Generalitat i crea el M.M de Catalunya. Després de la guerra, qui entoma l'equipament és la Diputació de Barcelona, que li canvia el nom. Així, el Museu Nàutic de Catalunya desapareix i neix el MMB. "Quan vaig arribar-hi no hi havia pràcticament res, ni

magatzem ni l'inventari de col·leccions." Als 80, amb Joan Alemany, van fer el millor museu de magatzems de col·leccions medievals, on els calaixos es van fer per peces i els prestatges es van calcular pel pes que havien de suportar. "Vam tenir l'edifici en obres molt temps sense poder-lo tancar, però teníem clar que no podíem desaparèixer, perquè sabíem que després és molt difícil recuperar-lo." Mata valora els museus d'art per la informació que aporten, però els de ciència i tècnica, són fonamentals per tal d'explicar la societat i com vivia la gent. Requereixen molta documentació i alguns ja ho tenen en compte, com el d'Amsterdam, on predomina la història social.

Quan es feien les Drassanes, estaven a tocar del mar, perquè els vaixells poguessin entrar de seguida a l'aigua. La façana

medieval era diferent i les Drassanes eren un espai militar. Mata mostra un plànol de Barcelona on es veu el Moll de la Fusta, el Pla de Palau, la línia de la Barceloneta amb l'estació de França. D'aquí, explica, va sortir un vaixell del segle XIV de construcció vikinga, és a dir, que el litoral d'ara no té res a veure amb el de l'edat mitjana. Part de la Drassana antiga se la van carregar les obres olímpiques del 1992. S'incauta l'edifici i comença la Història del MMB, quan el Museu està gestionat per tres entitats: la Diputació, propietària de les col·leccions, l'Ajuntament, de l'edifici i el Port. Realment qui mana és la Diputació de Barcelona, que aporta el 70% del pressupost. El Covid va causar un estrall tremend perquè l'edifici en generava gairebé el 30%. El Museu tenia la Sala Marquès de

Comillas que ocupava 1800 metres quadrats i amb les entrades es gestionaven molts diners. "Quan vaig guanyar la plaça de Conservadora a les oposicions, era arqueòloga i formava part de l'equip de les excavacions d'Empúries, però portava gairebé tres anys al Museu marítim. Hauria pogut triar, però vaig escollir el Marítim, perquè tenia clar que la meua vida professional s'hi havia de desenvolupar."

L'edifici és imponent, com tot el que hi ha i s'hi belluga. Un museu marítim pot explicar de tot, com un museu de ciència i tècnica. Ara, "em sorprèn que en la meua joventut estigués interessada en si la vora d'un trosset de ceràmica feia mig mil·límetre, amb el poc important què era." "Era més rellevant i em va interessar molt més saber com era la societat d'aquell moment, com

patia la gent, com vivia el mariner, la cuina o el passatge." L'edifici de les Drassanes es va salvar de ser derruït per motius arquitectònics i urbanístics perquè durant molts anys va estar en mans de l'exèrcit que hi va instal·lar una Mestrança d'Artilleria, on s'hi fabricaven canons. A la dècada dels anys 20, un important moviment ciutadà li demana a l'exèrcit que traspassi l'edifici de les Drassanes a la ciutat. Ho van fer i a partir d'aquell moment, l'Ajuntament va esdevenir-ne propietari. Unes balances demostren quan la vida de l'edifici estava vinculat a la Mestrança d'Artilleria i a la fabricació de canons. Als primers dies de la Guerra Civil hi van haver bufetades importants.

Vam iniciar la visita per la porta principal de les Drassanes reials de Barcelona, i cinc metres més endavant, ens vam

adonar de la magnitud de l'edifici, que és imponent. Però, malgrat aquest fet, des de fora passa totalment desapercbut. La guia ens mostra algunes de les marques dels picapedrers, amb una història paral·lela a Santa Maria del Mar. Els

mateixos que tallaven la pedra per les Drassanes, la treballaven per construir l'església de Santa Maria. Els que transportaven les pedres eren els estibadors. Cada picapedrer tenia la seva marca i cobraven en funció de les pedres que tallaven. Ob-

servem un escut amb la data de 1585, que va ser una descoberta d'Albert Estrada, a l'arrencada de l'arc. Més que parlar de pedres se n'haurien de dir carreus i contenen aquestes marques: un 3, la ferradura i està documentat que hi ha un picapedrer que es diu Ferrer. L'edifici està en una remodelació constant, amb moltes reparacions. Albert Estrada va descobrir que al primer pilar de la banda de mar hi havia una data d'inici d'obra de reparació de l'edifici, així com quan l'acaben.

Tot l'edifici té una sola planta, excepte un cos de Pere IV, que correspon al segle XIV, impulsat per la reina. Les dones són poc visibles en la història marítima, com va explicar Coral Cuadrada. Però quan el marit estava batallant a Sicília, la reina Maria es la que va tirar endavant la construcció de l'edifici de Pere IV. No s'acaba perquè

al mateix moment s'està construint l'Hospital de la Santa Creu i la Corona decideix acabar-lo i parar el que havia de ser el Palau dels Comtes. En un audiovisual observem l'inici, que és un recinte quadrat amb quatre torres que es conserven

de les sis que hi havia, tocant a l'aigua, amb l'edifici de Pere IV, on hi ha l'únic fragment de muralla dels segles XIII i XIV que es conserva a Barcelona. Les Drassanes eren una fàbrica de vaixells i un equipament defensiu de la ciutat. A mida que la ciutat va

creixent, es van carregant part de la Drassana, que també es fa malbé per les inclemències climatològiques, quan comença a caure en desús. L'edifici té 25.000 metres quadrats de superfície i només el de Pere IV i un petit edifici de la zona del baluard tenen dues plantes, on l'Ajuntament hi va col·locar una llar d'infants en el projecte de restauració. Hi ha un equip de dones restauradores especialitzades en les feines d'objectes marítims que requereix un aprenentatge molt important, per saber lligar els caps o fins i tot per restaurar una pintura cal saber com reinterpretar-la, a més de fer un procés de formació marítima.

La maqueta és d'època i l'edifici la Mestrança d'Artilleria. Com que es pot aixecar la teulada, es pot veure la distribució. Hi ha tres galeres, una de moderna, feta per Bosch Noguera, cirurgia de pul-

mó, que per tenir els dits àgils, es dedicava a la construcció de models de maquetes. El 2004 es va celebrar el Fòrum de les Cultures amb una exposició a Barcelona, sobre el Mediterrani, amb dues seus: el d'Història de Barcelona i al Marítim, per explicar l'expansió marítima. Era una maqueta de la façana de la ciutat per entendre millor l'edifici, basat en el procés de recerca d'un equip d'investigadors, on no hi ha res inventat, feta per una empresa especialitzada, amb una sola equivocació: a les Drassanes de Barcelona, a la torre del mig hi ha l'edifici de Pere IV, que correspon a una de les entrades del Museu, hauria d'estar totalment alineada amb el carrer Ample, que es diu així, perquè té l'amplada d'un carro. Però està una mica inclinada. A la maqueta s'observa el reg Comtal, la Ciutadella, els inicis

del Moll d'Espanya, el vaixell viking a la torre rodona, Pla de Palau, Santa Clara que ha desaparegut, i les Drassanes de Barcelona. Observem l'alçada de l'edifici i quina part correspon al segle XIV i quina al XVI. Hi han anat posant referències per ajudar a la lectura de la façana marítima, entre elles, Santa Maria del Mar.

Quan el Museu era gestionat per l'exèrcit es va decidir la construcció d'una rèplica a escala real d'una galera. Del material es van pagar 40 milions de pessetes. S'ha utilitzat políticament durant anys com un element en contra de la cultura catalana, però Mata opina que si hi ha una peça directament relacionada amb l'edifici és la galera reial. És una màquina de guerra que va intervenir en la batalla de Lepant. Es va fer un projecte de recerca seriós basat sobretot en la documenta-

ció dels textos de Juan de Mal-Lara, en els que hi ha una descripció de la galera de Joan d'Àustria i durant tres anys de forma paral·lela als estudis documentals i l'equip de conservadors i modelistes navals van treballar-ne el model. El gran modelista es deia Francesc Carreras Candi, i quan es va deixar en préstec al Museu de la Marina de París, el seu director "ens va dir que era el millor model contemporani que havia vist mai." Carreras era molt perfeccionista i va tenir uns aprenents als tres fanals de la galera. Al cap d'un any, "a un d'ells li va trencar la peça i li va dir: torna a començar." És una embarcació que té 69 metres d'eslora i és la nau típica de la Mediterrània. Vaixell de vela i de guerra molt llarg, estret i amb poca mànega, inestable, bolcava amb facilitat, de manera que era fàcil que naufragués. Els galiots, que eren els

esclaus condemnats a galeres, estaven fixats i no podien sortir de la pena de galeres. Lligats al banc de boga, si la galera s'enfonsava, el galiot també, conseqüentment, morien. No es podien moure ni per fer les necessitats. Alguns textos expliquen que una galera s'olora abans que es veu.

A la banda d'estribord hi ha un banc menys, per posar-hi les olles de la cuina. No estan remant sempre, només al moment de l'atac que és quan es requereix més força. Els galiots donen força per passar a la nau d'abordatge, en què la galera clava l'esperó en el vaixell enemic i la tropa que viu sobre el vaixell, amb 400 soldats, són els que han de saltar a l'altra banda. Els canons que porten són de poc abast perquè es tracta d'una nau d'abordatge. Davant hi havia la Cambra Noble, amb el comandant del vaixell, en aquest cas,

Joan d'Àustria, mentre el timoner comanava el timó. El Museu conserva l'estendard que es va fer quan es va construir. En un tros que està obert hi havia magatzem, amb els queviures i una rata mecanitzada, tant ben feta que algunes persones es van pensar que era real. També es va decidir col·locar una part dels remes perquè es pugui entendre millor com era realment una galera. Les Drassanes també servien per guardar les galeres a qui se'ls havien desmantellat pals i veles, atuells, fustes i ferros. Bona part de la construcció es feia a les platges, però a l'hivern havien d'estar dintre a l'aixopluc. El Museu va fer un esforç de recerca per millorar la reproducció del discurs del que havia publicat Carreras Canvi, amb algunes informacions mal repetides, que van resultar que no eren certes. Per conèixer bé l'edifici

va ser clau l'excavació arqueològica. N'hi havia que dubtaven sobre si realment s'havia construït el vaixell fins que es va trobar. La galera es va construir dins, però la decoració es va fer a Sevilla, on hi havia els artesans.

Repeteix que l'edifici ha anat evolucionant d'acord amb les necessitats tecnològiques de cada moment. Quan entren en restauració tots els edificis històrics han de passar per una Comissió de Patrimoni. Cal buscar un equilibri entre l'edifici històric i l'ús actual, tenint clar que ha de prevaler la seguretat de la gent que el visita i que hi treballa. A tota la costa catalana hi ha hagut construcció de vaixells, no només els de vela sinó també de proporcions mitjanes i sempre s'han construït a les platges. Al Museu Marítim es van multiplicar els assistents per tres quan el 1996

es va fer l'exposició La gran aventura del mar. La campanya va servir per situar el museu a la ciutat, que era un gran desconegut. En un dels reportatges s'afirmava que era Una divertida lliçó d'història. La recerca arqueològica dins l'edifici va portar a descobrir cent tombes, amb arcades a dues alçades, i queda ben palès que no hi havia aigua, sinó terra. A més, es va trobar una de les necròpolis roma-

nes més importants de la ciutat de Barcelona. Disposada de manera semblant a com era la Via Àpia de Roma, amb tombes a banda i banda. Els romans repeteixen aquest patró arreu, amb la mateixa tipologia. En època medieval hi havia tres escoles cartogràfiques a la Mediterrània: la genovesa, la veneciana i la mallorquina, de la Corona d'Aragó. El gran gruix està a la Biblioteca Nacional de París, on hi ha

l'original del Cresques. L'Atlas furtiu d'Alfred Bosch, n'explica la construcció.

La guia ens mostra el lloc on hi ha els magatzems de col·leccions del Museu, d'on els objectes surten cap a la sala d'exposició permanent, una zona d'entrada a l'edifici que dona des del portal de Santa Madrona, entra per un tub de l'edifici a un muntacàrregues i passa directe

als magatzems. És una zona de quarantena, que vol dir, que fins que no ha passat la inspecció del cos dels restauradors, per descartar la presència de qualsevol bacteri o microorganisme perillós, no entra a l'espai definitiu, on està totalment tancat i amb controls d'humiditat i temperatura. A baix hi ha les peces de més envergadura, com els models de drassana, és a dir, els prototips que es construeixen a les drassanes de l'Armada abans de passar a la construcció dels vaixells grans. Hi ha una col·lecció pictòrica i de models. El Museu té una de les col·leccions del món més importants de mitjos cascos. Tots els mestres d'aixa traçaven el mig casc i si funcionava passaven a la construcció. També té una col·lecció important d'exvots marítics com vaixells de Santa Cristina d'Haro o El Vinyet de Sitges. Fins i tot,

hi ha tauletes de fusta molt naïf, on s'explica l'accident, motiu pel qual el que fa l'exvot, agraeix.

En un altre audiovisual, s'explica l'aventura marítima de la Catalunya dels segles XVIII i XIX. Realitzat amb mariners reals, comença amb un diari de bord de 1694. L'objectiu era vendre a les colònies i fer intercanvis. Parteix el 4 de juliol del port de Cadis, on cal fer els tràmits i pagar les taxes, aprofitant quan el mar no és un camp de batalla. "Deixem el vell continent enrere i poc a poc es perden els referents de la costa. El viatge és un somni de molts, ja que som un poble de comerciants que es congratula que ara les colònies són al nostre abast, per trobar noves oportunitats per augmentar les nostres riqueses. Cal anar-hi a vendre el que fem a casa nostra en grans quantitats i trobar nous productes per al viatge de retorn.

El 6 d'agost, seguim navegant, conscients que els vents no sempre seran favorables, potser hi hauran més tempestes, si cal evitarem els corsaris. El 3 de setembre, amb la rutina del treball diari seguim avançant fins assolir terra. Ja hem arribat!"

Entrem a la sala on es guarda l'embarcació Sorres X. Els vidres estan filtrats per a seva conservació. Es va trobar el 1990 a Castelldefels, quan es va fer la construcció del Canal Olímpic l'any 1992, havent d'excavar durant dotze dies, amb inundacions, aigua gelada, treballant nit i dia sense parar, per poder extreure el vaixell. És diu Sorres X per la zona de sorra on es va trobar i era la desena troballa d'embarcacions, la majoria romanes. És l'únic vaixell medieval exposat al públic. En la seva conferència, Marcel Pujol, professor d'Arqueologia de l'Escola Superior de

Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya va exposar les qüestions tècniques de la construcció dels vaixells. Cal remarcar la complicació extrema que va representar la seva instal·lació perquè és un trencaclosques que consta gairebé d'un miler de fragments. Hi va haver una forta discussió de com s'havia d'afrontar el projecte del Sorres, perquè els nòrdics presenten les naus vikingues del museu de Roskilde a Dinamarca, amb les seves formes suportades amb una estructura de ferro, però a Barcelona, "nosaltres vam decidir exposar el Sorres X, tal i com es va trobar perquè teníem mil peces que havíem d'acoblar unes amb les altres, i forçar-les hauria significat la destrucció del vaixell."

Van treballar-hi la responsable del Centre d'Arqueologia Subaquàtica de la Generalitat,

i els restauradors, Marcel Pujol, i M. Teresa Sala, tècnica superior en restauració al MMB. Sembla que el Sorres X venia del sud de la Península carregat amb ceràmiques plenes de conserves de peix. Arriba a Barcelona, que té port per voluntat dels seus habitants, com explica Joan Alemany, després de demostrar que Barcelona no té cap de les condicions per tenir-lo, i de fet, són constants les referències a què hi havia un banc de sorra que impedia l'accés dels vaixells al port de Barcelona. Per tant, havien de descarregar fora amb vaixells petits fins arribar a la ciutat. Fins que no es va drenar el banc de sorra eren constants els drenatges a les aigües del port. El Sorres X va descarregar i va marxar. Per causes desconegudes es va enfonsar. La càrrega anava dins del vaixell, folrat d'espert, amb fulles de vinya a sobre i amb els

recipients ceràmics.

La proposta museogràfica del MMB es va fer en diverses fases, amb l'arquitecte Àngel Rocamora i el disseny d'Elvira Mata. La preocupació principal va ser la presentació dels objectes, amb els suports necessaris, ja que no n'hi ha prou en exposar-los. Observem la primera representació d'una rosa dels vents de l'Atlas català del 1375. La iconografia de les parets de ferro es troba en el Museu Nacional d'Art de Catalunya i els textos i referències escrites són d'autors medievals. Es van col·locar barques de pesca al costat d'un vaixell medieval, perquè es tracta del mateix tipus de construcció. Els actuals mestres d'aixa construeixen tant embarcacions de pesca tradicional com vaixells medievals, ja que el sistema és el mateix que abans. Un dels mascarons més delicats del Museu és el de la

Blanca Aurora Parés, que un capità va encarregar a un escultor per tal que representés la seva filla. Una peça original d'interès és l'òptica del far de Sant Sebastià de Llafranc, que van trobar al mig d'un magatzem d'Alcobendas, perquè els fars depenien de la marina. El Museo de Historia de la Ciencia y la Técnica Nacional, que dirigia Rebollo, "me'l va oferir després de col·laborar en una exposició."

La peça més important del Museu Marítim segurament és la carta de Vallseca, de 1439. Una carta nàutica del barceloní

d'ascendència jueva, Gabriel de Vallseca, que va ser propietat d'Americo Vesputio. A l'Escola de Cartografia Mallorquina hi treballen jueus, ofici que com molts altres es passava de pares a fills. Els trets que identifiquen aquesta escola és que tots els mars estan pintats de blau, llevat del mar roig, pintat de roig. Una altra característica és la icona que utilitza per identificar les muntanyes de l'Atlas, que és la pota de gallina. La carta segueix el compàs de navegació, és a dir, que els noms dels llocs estan col·locats tal i com el vaixell se'ls anava trobant. Les car-

tes nàutiques estan decorades més o menys, depenent del que paga qui les encarrega. Correspon a l'època en què els dos Papes estaven en guerra, Avinyó i Roma, de manera que les dues ciutats estan escrites en minúscula. També és especialment entranyable la presència dels tres reis, observem l'escut de Barcelona amb la Creu de Sant Jordi i les quatre barres. El pergami era propietat del comte de Montenegro, que el tenia enrotllat, i l'ensenya als visitants Chopin i George Sand. A cada cantonada hi col·loca un tinter, però el pes del pergami el fa bolcar i és produeix una taca que enfosqueix part de la carta. Quan Sand escriu el llibre *Un hivern a Mallorca*, explica aquest accident de la carta. A l'Estat espanyol la col·lecció més important de cartografia mallorquina és al Museu Marítim de Barcelona, amb onze exemplars.

El Born i Santa Maria del Mar

Jordi Sardans Farràs
Fotografies: Josep Llobet

Josep Llobet, president dels AARB, va explicar que "vam demanar explícitament la presència d'una guia Ana, mexicana, que va fer la seva primera visita en català sobre l'església." Només porta un any i mig a Barcelona, però ja el parla perfectament. Als 16 anys, l'avi li va regalar el llibre *La catedral del Mar*, que el va devorar i es va quedar amb l'idea de voler anar a viure a Barcelona. Va estudiar català a la Universi-

tat Nacional Autònoma de Mèxic, que va tenir grans professors entre els exiliats de la Guerra Civil (1936-39), alguns dels quals van fundar l'Orfeó Català de Mèxic, on fan classes gratuïtes de català. Hi va estudiar cinc anys fins obtenir la certificació oficial de l'Institut Ramon Llull. Per mitjà d'una beca de gestió cultural, es va especialitzar en temes de patrimoni. Des de fa dos mesos s'ha acomplert el seu somni de treballar a l'església de Santa Maria del Mar i ara també s'ha implicat en les visites del barri del Born de Barcelona, antiga Ribera del Rec Comtal.

La visita va començar al Passeig del Born i als carrers estrets dels seus voltants. Per entrar els gegants, l'església va permetre obrir la porta del Born, fins aleshores tancada. Situats al barri del Mar, a l'Edat Mitjana, hi havia el rec comtal,

amb l'aigua que baixava de Montcada, amb aprofitament agrícola i industrial, amb els seus tallers i confraries. Fora muralles, es va anar desenvolupant el nou barri del Born. Va esmentar alguns dels oficis de l'època que donen nom a diversos carrers: assaonadors, sombrers, mirallers, argenters, flassaders, carders i cotoners amb un dels pòrtics de fusta més antics de l'època. A la primera planta hi tenien el taller, botigues o magatzems, amb zones de càrrega i descàrrega animal. Dos dels carrers estrets principals porten el nom de *Canvis vells* i *Canvis nous*, que van començar a emetre la lletra de canvi, a partir del segle XV, per afavorir els habitants de ciutats on hi ha molta activitat comercial. El problema era quan no reflectien la realitat i alguns no les podien retornar. Hi havia taulers per a l'intercanvi de lletres

de canvi. Si alguns no tenien solvència, els oficials del govern tallaven el tauler i entraven en banca rota. Si en un any i un dia no pagaven els deutes s'havien d'exiliar o fins i tot alguns van ser condemnats a la pena capital. Estem propers a la plaça del Pla de Palau, on hi ha la Llotja de Mar del segle XIV, espai on els mercaders feien les contractacions. Prop hi havia els Encants, que ve de la paraula béns encantats, provinents dels béns confiscats als deutors, que passen a ser subhastats, opina la guia.

Passem al carrer de les Tapisseries, de l'espart per fer sabates, o la impermeabilització dels vaixells, que feien els calafats, que va directament a la Torre de Santa Maria, amb una gran perspectiva. Arribem al Pla de Palau, on al segle XIV, estaríem dins la platja. Observem l'edifici dels magatzems

on es guardava el blat de la ciutat. Arribaven els vaixells i les mercaderies s'emmagatzemaven en aquesta línia de mar. Al segle XVI es va començar a desenvolupar la nova zona i l'edifici va esdevenir el Palau dels Virreis. Aquests tenien el costum d'anar a missa a l'església de Santa Maria, ja que la tenien més

a prop que no pas la Catedral. De manera que es van fer construir un pont per passar d'una banda a l'altra i connectar directament el Pla de Palau amb les tribunes de Santa Maria del Mar. L'objectiu és que no volien barrejar-se amb la gent del poble. Amb aquests canvis la plaça del blat va passar a l'actual de Jaume I, o la plaça de l'Àngel. Ens endinsem en una zona més popular, per un carrer molt petit anomenat de Malcuinat (perquè s'hi elaborava menjar fàcil i barat, normalment

entranyes fregides, tripa, ull de vedella) que s'encreua amb el d'Ases, on es deixaven les carretes amb els animals.

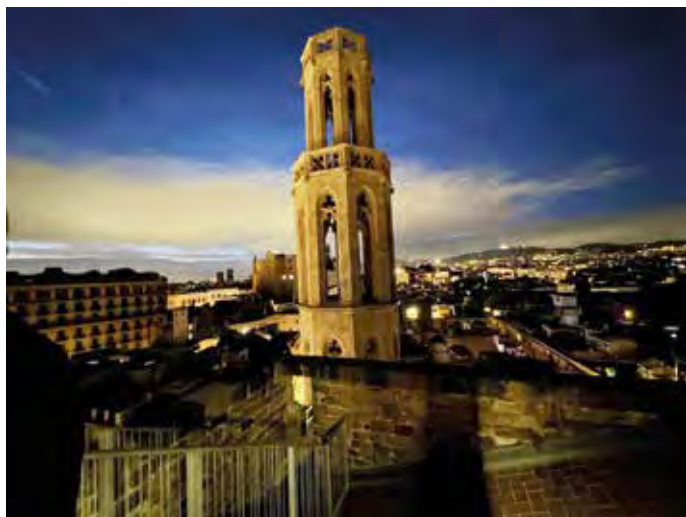
Arribem a la Plaça del Fossar de les Moreres, monument inaugurat l'11 de Setembre de 1989, que recorda als defensors de la ciutat de Barcelona que lluitaren a la guerra de Successió.

Al baluard de Santa Clara, s'hi va produir una forta resistència, essent la part de la ciutat on hi va haver més mortaldat. Una gran fossa recorda els centenars de morts que hi són enterrats. El borbó ens va arrabassar les llibertats polítiques el 1714, i el 1716 va fer publicar un ignominiós Decret de Nova Planta amb la intenció d'abolir la Nació catalana. El lloc és un referent independentista, pel seu simbolisme de resistència, avalat pel poema amb els versos que li va dedicar Serafí Pitarrà, l'any 1884, que són prou

clarificadors: "Al Fossar de les Moreres no s'hi enterra cap traïdor, fins perdent nostres banderes serà l'urna de l'honor." La guia recorda que la zona era part del cementiri de Santa Maria del Mar, des del segle IX, on hi ha documentació que

demostra l'existència de cossos enterrats. Al 1640 amb la Guerra dels Segadors també s'hi va dipositar una altra fossa comuna. Una nova teoria explica que ben a prop hi ha enterrada Santa Eulàlia. Per acabar el recorregut, la guia mos-

tra el lloc on hi havia el mercat del Born, i com es van anar apartant els oficis que feien molta mala olor, de la zona que tocava amb el Barri de la Ribera que era un dels de més conflictivitat social, on el segle XVIII s'hi va construir la Ciutadella. Enderrocada al XIX, el barri pràcticament ha desaparegut llevat del carrer Bonaire.

Santa Maria del Mar és una extraordinària meravella del gòtic català, obra de l'arquitecte Berenguer de Montagut, coneguda popularment

com la Catedral del Mar, eclesiàsticament sempre s'ha considerat una església parroquial. Es va començar a edificar el 1329, sobre la base d'una altra de romànica molt petita del segle IX, coneguda com Santa Maria de les Arenes. Es va tardar tan sols 54 anys en construir-la, amb materials del voltant, sobretot de la cantera de Montjuïc. Va ser finançada per les 35 capelles que en formen part, que representen les confraries i gremis amb el seu sant patró. El segle XIV és el de les grans

construccions gòtiques a Barcelona, aprofitant el seu creixement demogràfic i econòmic. A més d'aquesta, es va construir la Catedral, Santa Maria del Pi, Sant Just i Pastor, entre d'altres que també van començar les seves obres a principis del XIV. L'altar crida l'atenció, però el barroc es va cremar per un grup d'anarquistes el juliol de 1936 i "encara queden taques de fum, que és molt difícil de treure'l per restaurar les capelles." El 87% dels vitralls també van ser destruïts i no es van restaurar fins els anys 60. Les confraries deixaven la seva empremta i des del XIV la dels bastaixos era la de càrrega i descàrrega dels vaixells. Sota hi ha un tipus de vaixell, coca de Mataró, en representació dels mercants, l'original del qual està al Museu de Rotterdam. Dos vitralls més moderns estan patrocinats pel Comitè

Olimpíic de Barcelona amb la flama i un altre és l'escut del Barça, que va decidir restaurar els tres vitralls de flors que hi ha al centre. La rosassa del segle XV es va construir cent anys després de l'original.

Tot seguit vam visitar la cripta, espai construït als anys 60, quan Barcelona era una ciutat molt desenvolupada i requeria un nou espai de culte per realitzar els baptismes. Quan van començar a excavar es van sorprendre perquè el cementiri estava als afores, però es van adonar que hi havia cosos i tombes de més antiguitat de les que hi havia fora. Els arqueòlegs van dictaminar que eren tombes del segle V, una necròpolis romana que indicava que hi havia una església a prop, és a dir, Santa Maria de les Arenes, i també hi havia un cos sant, que era Santa Eulàlia. Idea que es va refermar el segle IX, quan

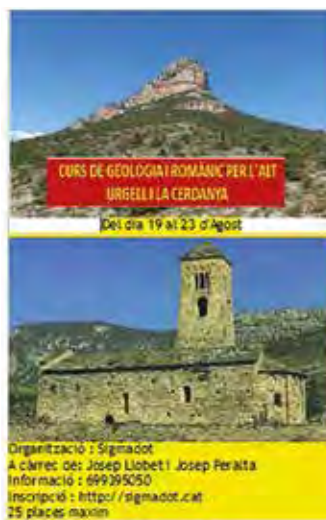
van decidir portar-la a la Catedral de Barcelona. Al segle XIV la van traslladar realment, fent una processó, però va quedar enganxada a la plaça del blat. La llegenda diu que un frare s'havia quedat un dit de la santa i per això, a l'actual plaça de l'àngel s'hi veu un dit senyalant per aquesta aparició. A les tribunes, observem alguns atributs de l'altar barroc del segle XVII, com quatre àngels de marbre que estan situats a la vora del retaule major i la part central d'un tríptic, sen-

se els costats, que representa la pentecosta, obra de Bernat Martorell. Per acabar, va assenyalar la importància de la llum en el gòtic, de manera que l'única manera de transmetre la paraula de Déu era a través dels raigs de sol per la finestra. També li crida l'atenció l'escena d'un vitrall del segle XIV, en què Jesús renta els peus als apòstols, amb Pere molt enfadat perquè no ho considera digne. Finalment es va pujar al terrat, des d'on es van observar els llums de Barcelona.

Geologia i Romànic per les comarques de l'Alt Urgell i la Cerdanya

Jordi Sardans Farràs
Fotografies: Josep Llobet

El passat 19 d'agost, organitzat per Sigmadot (Societat Internacional de Geologia i Minería pel Desenvolupament i Gestió del Patrimoni), que presideix el doctor en geologia Josep M. Mata, es va fer un curs intens d'ampli recorregut i de diada completa

que va posar en relació el romànic, representat pels Amics de l'Art Romànic del Bages (AARB) i la geologia, en ajuntar la ubicació d'edificacions romàniques en llocs estratègics que alhora permeten gaudir d'un entorn geològic privilegiat. El punt de trobada va ser la Sala Polivalent de l'Ajuntament de Coll de Nargó, amb una salutació del regidor de Cultura, Emili Molins, i una introducció teòrica de conceptes bàsics, a càrrec del geòleg Josep Peralba i el president dels AARB, Josep Llobet.

Mata va explicar la situació en què es troba el Parc Geològic de Coll de Nargó. I va aclarir que d'altres poblacions properes com Fígols, Organyà, Peramola, Masella o Oliana, així com la majoria dels municipis del Solsonès, van constituir per voluntat popular el Geoparc dels Contraforts del Pirineu, regit per les autoritats autonòmiques catalanes, “tenint en compte que el Prepirineu geològicament ja no existeix.”

La ruta essencial va ser Coll de Nargó, Organyà i Fígols, amb les esglésies de Sant Climent de Coll de Nargó, Sant Romà de Valldarques, Sant Víctor de Fígols i la Col·legiata de Santa Maria d'Organyà, amb observació d'estructures geològiques i materials associats a la gènesi del Pirineu, així com a la conca marina del Cretaci Inferior, ara fa uns cent milions d'anys, la transi-

ció al superior, el sinclinal de Santa Fe i la Roca Narieda. Al migdia, als dos experts Mata i Peralba, s'hi va ajuntar Jordi Pasques, d'Oliana, vinculat a l'excursionisme i estudis del patrimoni arqueològic, toponímic i natural de la zona. És coneixedor d'un monestir troglodita baix el Quer, del que només en queden quatre pedres i està ficat dins la roca. S'ha dedicat a marcar camins antics, essent un dels més interessants el de la sal des de Cardona fins Andorra.

Geologia Coll de Nargó

El context geològic està entre 70 i 120 milions d'anys. “Tractarem d'explicar com s'han generat les estructures actuals,” afirma Peralba. A la zona, hi havia una conca marina molt càlida, amb formació de roques calcàries. Quan acaba el cretaci, els sediments dipositats van ser

empesos per la Península Ibèrica cap Europa, es comencen a doblegar i aixecar, el que genera la construcció del Pirineu. En fracturar-se els materials d'entremig, fins fa uns quinze o vint milions d'anys, “aquests blocs de materials es van anar desplaçant fins a cent quilòmetres generant el Prepirineu i el Pirineu”. Quan no poden plegar més es separen. Al centre de xoc de les plaques hi ha la zona axial amb Andorra i la Maladeta, que es desplaça cap al Sud, des de Noves de Segre fins a Coll de Nargó i després les serres marginals, com la d'Aubenç a Peramola. Sobre el terreny, vam veure els blocs de muntanyes que estaven desenes de quilòmetres cap dalt i han anat baixant: el mantell de Bóixols-Sant Corneli, entremig del Montsec, amb tonalitats vermelloses. Peramola, correspon al mantell de serres

^ Sant Climent de Coll de Nargó (Alt Urgell)

marginals i Oliana formen part de l'autòcton, la part que s'ha quedat més quieta. Pel que fa a la latitud, Mata comenta que un tros de la placa africana de Les Canàries va empènyer i en trencar-se va rebotar contra la indoeuropea del capdamunt, a causa de les bauxites que hi ha darrera relacionades amb el clima tropical, “també n'hi ha a Peramola.” Peralba explica l'actual estructura del mantell. Diu que la zona havia estat una con-

ca marina (actualment a dos o tres mil metres avall), però en xocar les plaques s'arruguen els materials antics, es dobleguen fins a trencar-se i afloren en superfície. Quan s'erosiona apareixen materials antics, degut al plegament que els ha aixecat i una posterior erosió, els ha posat al descobert.

La Serra d'Aubenc

A la serra d'Aubenc s'observa la inclinació dels estrats, que són plataformes carbonatades amb grans esculls de corals. Els grisos són el desenvolupament de les calcàries amb organismes bioconstructors com corals, algues o peixines que formen unes crostes com a les Bahames. Dalt, hi ha unes roques blanquinoses que s'encunyen cap a la dreta, com a terminacions cap el mar profund. Unes altres roques blanquinoses són gresols o deltes.

^ Sant Victor de Figols (Alt Urgell)

I dalt de tot, amb el morro al davant, permeten veure els llimbs de rius, on hi ha un gran jaciment de dinosaures. Aquests desplaçaments s'entenen perquè hi ha materials argilosos a sota, salins o fangs, que a vegades no es veuen. Els materials de Sant Romà de Valldarques de la Serra d'Aubenc formen part d'un cycle marí complet, diu Peralba. Des de l'església s'observen uns terrots de color gris, que són margues de molta profunditat, d'una formació anomenada "perles". A sobre s'intercalen

fangs o margues marines amb petites capes de gres carbonatat o *arenisca*. Ho interpreta com una somerització del fons d'aquest mar que es va retirant i es veu influenciat pels gresos del continent, que són les puntes dels deltes. Més per sobre hi ha els fangs, els dinosaures i sediments de rius. El que passa és que mentre la Península Ibèrica ascendeix fins que xoca a la zona de Girona, i poc a poc anirà tancant la cunya, de tal manera que es comença a formar el Pirineu. A mesura que va avançant el mar

se'n va cap a l'Atlàntic. Aquesta regressió es demostra pels sediments molt profunds, després els intermedis i deltes fins que amb el temps arriben al mar. En total, uns 40 milions d'anys. Com es demostra també al que va de Sant Llorenç de Morunys a Busa, afirma Mata. A mesura que el mar es retira, els rius s'atansen. Estem davant d'una llengua del delta, que es veu molt bé sota les cases: com que per la vall passa una gran falla, en trencar-se ha baixat, creant nous petits trencaments com el del voltant de la rectoria. De tal manera, com afirma Mata, que el torrent aprofita la falla per poder passar.

Mantell de Bóixols i Organyà

Morro de l'encavalcament del mantell de Bóixols, amb roques verticals. Dalt hi ha l'ermita de Santa Fe. Tots els sediments de la zona són del

cretaci inferior. Observem una estructura que comença amb un sinclinal erosionat, puja un anticlinal fins a Roca de la Pena, que després baixa verticalment. Per la base de la roca passa el sedomanià. Es tracta d'un plegament amb sinclinals i anticlinals. La muntanya de Santa Fe és un gran aquífer que alimenta d'aigua tota la població d'Organyà. Roques calcàries que es trenquen amb facilitat, per les esquerdes s'escola l'aigua que va formant cavitats, per sortir a l'exterior posteriorment i aflora en forma de torrents i fonts.

Skarn, prop d'Els Arenys de Bar

Josep Peralta defineix un Skarn com les mineralitzacions que es produeixen quan ascendeix un plutó de magma i en xocar talla unes roques calcàries, que són molt reactives. En vam veure prop de Martinet i dels

Arenys, amb bones vistes de la Serra del Cadí. Mata parla de dos tipus de roca: les calcàries de l'Ordovicià, entre 400 i 500 milions d'anys i el granit carbonífer d'uns 200. Quan es produeix el plegament hercinià es dona un increment de pressió, és el dinamometamorfisme o metamorfisme dinàmic com a resultat de l'augment de pressió o tensió al llarg de les dislocacions de l'escorça terrestre. En haver-hi una temperatura alta es produeix una alteració química que provoca un metamorfisme de contacte. Quan s'ajunten amb una variació dels components químics es produeix un Skarn, que requereix de la presència d'una calcària. Al costat hi ha granit gris o granodiorita. Aquest cas es dona als Arenys de Bar, al Baridà. Si surt sofre del plutó i s'ajunta amb el ferro, que pot estar dins la calcària, es forma

un nou mineral que és un sulfur de ferro anomenat pirrotina, però només és pura la que cau dels meteorits. Prop hi havia mines de ferro. Els carlins les van explotar per treure ferro. Però, qui va perdre la guerra? Ells. Perquè si utilitzen el ferro d'aquestes contrades per fabricar acer, hi haurà sofre, que trencarà el ferro. Vam acabar amb les mineralitzacions d'alteració

dels sulfurs a les pissarres del Silurià, situades a prop de Sant Martí de Castells a la Cerdanya. Es situen a un aflorament de pissarres grafitoses i piritoses de Silurià. Com a conseqüència de la circulació d'aigua (amb oxigen dissolt, a més a més del que té a la composició de l'aigua), aquesta aigua (una mica oxigenada) ataca a la piritita (i als altres sulfurs de

ferro, com la Marcassira i la Melnikovita donant lloc a formació d'àcid sulfúric i de diversos sulfats de ferro.

Romànic

Pel que fa al romànic nascut a Llombardia, el situem entre mitjans dels segles X i XIII, al final de l'imperi carolingi i coincidint també amb els inicis de la llengua catalana. El primer que va utilitzar el terme romànic al segle XIX va ser l'arqueòleg Charles de Gerville. Un dels primers grans estudiosos del romànic català va ser Puig i Cadafalch. Segons Llobet, com "els senyors feudals, que manaven, col·locaven alguns descendents de la família a dirigir les esglésies, de manera que el feudal cobrava per un costat i l'església per l'altra. Per tant, tot ho recaptava la mateixa família."

< Sant Romà de Valldarques (Alt Urgell)

Església de Sant Climent de Coll de Nargó

La primera magnífica edificació de la zona és Sant Climent de Coll de Nargó. Llobet afirma que el primer document sobre el terme de Nargó és del 988 quan el comte Borrell i la seva muller permuten amb el bisbe de la Seu el poble de Montanissell, mentre que la vila és esmentada per primera vegada el 1076. Considera que hi havia un absis amb dues absidioles i amb tres naus. A migdia s'hi pot observar les restes d'una nau inacabada, hipotèticament. Tampoc la portalada era l'actual, sinó que està canviada de lloc. S'hi ha fet una interessant restauració, de manera que actualment, consta d'una sola nau, capçada a llevant per un absis semicircular, precedit per uns ressalts que es fusionen amb un arc de mig punt. La nau és coberta amb volta de canó,

ben reforçada amb arcs torals llombards, obra da amb lloses verticals. L'absis és semicircular amb una volta d'un quart d'esfera. La doble volta dels arcs del fons separa el culte del poble, amb una notable reverberació. Ús del travertí o pedra tosca als arcs de les finestres i cobertes amb lloses. Ofereix bones vistes des de l'imponent campanar de base atalussada. El temple rep llum solar a través de sis finestrals i l'entrada d'accés a l'església es fa per la porta de ponent. La major part de pedres utilitzades són roques calcàries de diferents èpoques, del cretaci de la zona, assegura Mata. Al terra, s'ha reposat amb granit, en realitat, granodiorita, afirma el científic. Com que queia es va haver de restaurar l'any 1931, les obres foren dirigides pel secretari de l'Associació Amics de l'Art Vell, l'arquitecte Cèsar Martinell, i no per

Josep Puig i Cadafalch, segons MLIC. Afirma un estudiós de la zona que va presenciar la darra restauració, dels anys 1994-95, que el darrer granit era procedent de Galícia.

Església de Sant Romà de Valldarques

A Sant Romà de Valldarques, al vessant nord de la serra d'Aubenç, cal remarcar l'església, de començaments del segle XII, amb un campanar, que a la façana nord conserva restes de pintures murals originals, dins la volta de les finestres geminades, amb motius geomètrics. Són unes petites pintures decoratives exteriors. El campanar de torre i planta quadrada és també de base atalussada com el de Sant Climent, està fet en diverses etapes i remodelacions fins que en bellugar-se van decidir tapiar una part de les columnes. Amb elements llombards, consta de tres

^ Sulfurs a les pissarres del Silurià, a prop de Sant Martí de Castells (Cerdanya)

pisos separats per frisos. Té decoracions fetes amb pedra tosca, sense arcuacions. L'església és un edifici romànic compost per una única nau oberta, a llevant, amb un absis semicircular, que s'uneix a la nau mitjançant uns ressals. La nau és coberta amb una volta de canó de mig punt, reforçada amb tres arcs torals, que arrenca d'una cornisa. Només la finestra del mur de ponent aporta llum a l'edifici, mitjançant un ull de bou. Més avall, hi ha una rectoria, que porta mossèn Ricard. Es pot veure encara una torre de

l'antic castell de Valldarques, del que en queda una torre de defensa, el cementiri actual i l'antic, encara amb ossos a la vista i un petit monument recordatori del cementiri inicial. El més important del castell era la seva planta circular que tenia 12 metres d'alçada, amb un diàmetre exterior de 6,30m, fet que demostra que el terra de gresols era molt bo. La torre tenia tres nivells, amb murs de guix perimetrats, amb un gruix de paret de 2 metres. El lloc d'Arques es troba en l'acta de consagració a La Seu d'Urgell

de l'any 959, amb una donació d'herència del lloc Pinyes, que afrontava amb el Grau d'Arques. Aquest límit s'amplia cap a llevant amb el castell de la Rua, el 1022. Era un control de pas, així l'any 1023, com a límit de l'església de Sant Vicenç de Pinyes, s'esmenta el camí que va al castell d'Arques. El 1088 aquest camí arriba fins al límit del castell de Gavarra, i el 1110 fins la vila de Nargó. El 1358 a la vall hi havia 31 focs que pertanyien al bisbe d'Urgell, des del 966.

Església de Sant Víctor de Fígols

A Sant Víctor de Fígols, l'església és esmentada per primera vegada el 1030, depenent del bisbat d'Urgell. Tant la família dels Caboet com la dels Cardona van tenir influència amb els seus privilegis. És d'una sola nau, on destaca l'absis semicircular, cobert amb

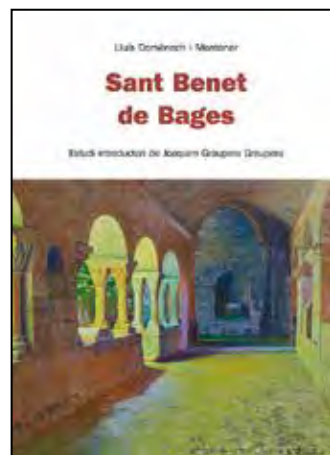
volta de quart d'esfera. Amb un fris d'arcs cecs, sota la coberta cònica i amb lloses de pedra. La nau rectangular té una volta de canó i està reforçada per dos arcs torals, amb els paraments interns de la nau, enguixats. Tres trams amb murs laterals de pilastres amb un remat a mitja alçada. Era important l'antiga pica beneitera. Exteriorment, té forma de creu llatina i posteriorment se li va afegir un campanar d'espadanya. Adossada a un cementiri, després del 1758 se li van afegir dues capelles laterals sense imatges amb altar de guix i alliberades per dues mitges columnes, amb decoració geomètrica. A la tercera dècada del segle XIX es va produir un fet d'armes en plena Guerra Carlina que va afectar l'església amb un incendi, amb militars liberals isabelins, assassinats. Arran d'aquest fet, un cop restaurada, té tres contraforts reforçats per

evitar que pugui caure. Fou restaurada el 1980.

Església de Santa Maria d'Organyà

Consta documentalment des del 993. Va ser consagrada com a canònica el 1090. L'església s'independitza del bisbe d'Urgell el 1224 fins el 1539, en què el papa Pau III uní la canònica d'Organyà a la capitular d'Urgell. De planta basilical amb tres naus i absis. Canvis posteriors mostren tant arcs apuntats com cecs al mur de migdia. Les principals escultures són dels segles XIII i XIV. Queda com a part històrica important la portalada d'arquitectura romànica a l'entrada, l'absis del segle XII amb ornamentació llombarda i la part del darrera, però sobretot perquè el 1904 l'historiador Joaquim Miret Sans va comprar els arxius parroquials el text de les famoses Homilies d'Organyà que

són considerades un dels documents literaris més antics en llengua catalana. Els investigadors Jesús Alturo i Tània Alaix van demostrar el 2023, que el *Llibre dels jutges*, que es conserva a la Seu d'Urgell, és el testimoni més antic escrit en català. La portalada consta de tres arquivoltes i l'òcul del damunt, al rosetó, ja pertany al segle XIII. Posteriorment, es van fer els arquets de la galeria, sobre la cornisa, així com el campanar de torre a la façana nord. L'absis semicircular amb construccions afegides mostra un fris de dobles arcuacions entre lesenes, amb un engranatge de dents de serrera. Observem l'entrada de la cripta, restes de la part romànica, uns enterraments, el campanar, l'absis original de l'època de sant Ermenegol i l'habitació on els canonges guardaven els dotze fulls de les Homilies d'Organyà.

Presentació del llibre *Lluís Domènech i Montaner. Sant Benet de Bages*

Autor: Centre d'Estudis Lluís Domènech i Montaner

Fotografies: Centre d'Estudis Lluís Domènech i Montaner

El passat 26 d'octubre el Centre d'Estudis Lluís Domènech i Montaner va presentar el llibre *Lluís Domènech i Montaner. Sant Benet de Bages* amb

l'estudi introductor del Dr. en Història de l'Art, Joaquim Graupera Graupera, a la sala Sotateulada de Món Sant Benet de Sant Fruitós de Bages.

L'acte va comptar amb la intervenció de Josep Llobet, president dels Amics de l'Art Romànic del Bages, que destacà els 40 anys de trajectòria de l'entitat en la recerca i divulgació, especialment de l'art romànic de la comarca. Comptà també amb la intervenció

de Carles Sàiz i Xiqués, president del Centre d'Estudis Lluís Domènech i Montaner, que va fer una dissertació sobre Domènech i Montaner i els estudis de patrimoni que realitzà al llarg de la seva vida, com el del monestir de Sant Benet de Bages, el monestir de Sant Cugat del Vallès o el de Poblet, així com els viatges que realitzà pel país amb els seus amics i alumnes amb l'objectiu de documentar l'estat del patrimoni català. I segui-

dament, el Dr. Joaquim Graupera s'endinsà en la descripció de la publicació del treball que Domènech i Montaner va fer del monestir.

Aquesta publicació, que compta amb el suport de l'Institut Ramon Muntaner, forma part de la col·lecció del Centre d'Estudis Lluís Domènech i Montaner, formada per monografies sobre els diferents àmbits en què Lluís Domènech i Montaner va treballar: l'arquitectura, la política i la història.

Lluís Domènech i Montaner. Sant Benet de Bages és una d'aquestes monografies que revela la seva faceta com a historiador del patrimoni català. Domènech va realitzar un estudi del monestir de Sant Benet de Bages que havia de formar part d'una publicació extensa sobre el romànic català però que deixà inconclusa. De tot aquest estudi, fruit dels diversos viatges

que realitzà en diferents períodes, tan sols n'han quedat les notes autògrafes en forma de fitxes que es conserven a l'Arxiu del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya.

La visita al monestir de Sant Benet de Bages s'emmarca dins el viatge que Domènech realitzà el 1905 amb inici a Ripoll, passant per Beget, Bolós, Castellar de n'Hug, Pobla de Lillet, Bagà, Manresa i finalitzant el recorregut al monestir l'agost de 1905. Domènech va fer anotacions sobre la seva fundació, l'emplaçament, la descripció i

les intervencions que es van portar a terme en l'època medieval. Dedica gran part de les fitxes a descriure l'església del cenobi i la torre però s'esplaià en la descripció del seu claustre, els capitells i les tombes disposades al perímetre amb una descripció i dibuixos dels senyals heràldics de les famílies propietàries d'aquestes.

El Dr. Joaquim Graupera, en l'acte de presentació de la publicació, explicà als assistents la metodologia de treball de Domènech i Montaner a l'hora d'estructurar la informa-

ció sobre el monestir, les referències bibliogràfiques i fonts consultades per Domènech com a referència per a la redacció del futur estudi i que aportaren diferents interpretacions sobre les datacions de les restes conservades del monestir.

Graupera, en el seu estudi introductor, planteja dues qüestions: identificar quines de les parts conservades es corresponen a l'etapa preromànica i quines són posteriors; i les influències i artesans que treballaren al monestir. Domènech afirma en el seu estudi que el conjunt monàstic havia estat construït en diferents fases, gràcies a l'anàlisi dels paraments i disposició de les estructures. Segons Graupera, Domènech s'acostà més a la cronologia de la construcció de l'església, situant-la en el segle XII amb voltes d'arc apuntat del segle XIII, a diferència dels

autors predecessors que apuntaren a cronologies anteriors. Domènech corroborà també que la torre-campanar havia estat construïda abans que l'església per l'evident desplaçament de la porta de l'església i pel diferent tipus de carreus en la base de la torre anteriors al coronament que s'hauria realitzat al mateix temps que l'església.

Graupera posa de relleu les aportacions de Domènech en l'estudi del monestir de Sant Benet de Bages per la seva precisió, la seva meticulositat en l'observació i consulta de totes les fonts disponibles de l'època que el permeteren refutar algunes hipòtesis gràcies a l'observació directa de l'obra.

La possible datació de la construcció aportada per Domènech i Montaner generà un debat apassionant entre els assistents a l'acte de presentació del llibre davant l'interès per

una de les obres romàniques més destacables de Catalunya.

La inconclusió del projecte de Domènech i Montaner per escriure la gran monografia del romànic català, al qual anomenava "l'obra", causat molt probablement per la publicació el 1909 per part de Josep Puig i Cadafalch, Antoni de Falguera i Josep Goday de *l'Arquitectura romànica a Catalunya* amb el suport de l'Institut d'Estudis Catalans, va deixar també en un calaix l'estudi de Sant Benet de Bages i per tant, les seves aportacions no es van poder tenir en compte en posteriors estudis.

L'acte de presentació va ser organitzat pels Amics de l'Art Romànic del Bages, el Centre d'Estudis Lluís Domènech i Montaner i Maresme Medieval, amb la col·laboració de l'Ajuntament de Sant Fruitós de Bages i Món Sant Benet.

El patrimoni dels camins històrics de Manresa a can Maçana i excavacions Santa Caterina

Jordi Sardans Farràs
Fotografies: Josep Llobet

El 27 d'octubre, els AARB van organitzar una excursió guiada per Jordi Planell i Marc Vilarmau, amb inici al clos de Salelles, on es va visitar l'església romànica de Sant Sadurní, passant per la urbanització cap al Mas de l'Oller, tot seguint el suposat camí ignasià de la riera de Rajadell, els Corrons i la Torre de Santa Caterina. De tornada es va travessar el pont, cap a La Catalana, després es va passar per la vo-

raera fins el Xup, cap a la cooperativa del celler Salelles i, per camins de terra, van retornar a la població on es va iniciar el recorregut.

A l'església romànica de Salelles, mossèn Manel López Ceballos, va explicar que a l'època medieval era territori manresà i formava part de les set esglésies filials, conjuntament amb Sant Martí,

Joncadella, Viladordis, Sant Iscle-Santa Victòria, Rajadell i l'antiga de Sant Joan de Vilatorrada. Formava part de la Sagrera, ocupada per unes 300 cases fortificades al voltant de l'església, com a lloc de defensa. Insisteix que aquesta joia romànica pertany a l'Arxiprestat de Manresa. Ens mostra la part barroca del segle XVII, quan van fer el retaule del Roser, en què van obrir una nova porta. Va mostrar-nos l'absis que actualment és part de la rectoria privada, del segle XIX. Aquesta, al 2005 es va haver de tornar a restaurar i gràcies a la resina no ha tornat a caure. Es va trobar la figura de Sant Sadurní, que estava tapada, com si fos runa. Salvada in extremis, en comenta la importància, ja que l'església està dedicada a aquest sant, o Serni de Tolosa. L'església és del segle X, s'amplia els segles XI i XII fins que el

XVII apareix el barroc. Per tant, ha passat per tres transformacions importants.

L'església de Salelles és d'una sola nau, amb volta de canó i els carreus característics, amb una sola finestra grossa. Igual que va fer el doctor Eduard Junyent a Ripoll, es va aplicar un absis de finestra cec, seguint el mateix criteri d'una de les absidioles d'aquell monestir. Va mostrar-nos el canvi de la porta d'entrada, així com la pica de l'oli que servia per encendre les teies per poder-la il·luminar. En acabar la guerra civil,

“van escapçar una pintura del XIX, i van fer un forat sense cap sentit, una autèntica bestiesa, semblant a l'eliminació del comunidor de dalt.” Quan vam passar-hi per davant va aclarir que era on feien les benediccions o pregàries perquè plo-gués. Va explicar que el 1980 “se'l van carregar.” S'hi va fer una restauració, per solucionar la qüestió de les aigües, imitant el romànic, sota la direcció de l'arquitecte tècnic Jaume Soldevila. Pel que fa a l'absis, com que hi havia els mateixos carreus, es va poder refer amb argamassa de

ciment tapant els forats existents. Més amunt, a les golfes s'aguanta mitjançant un contrafort. L'absis puja tres pisos, ja que “l'allargaven i s'havia utilitzat com a torre de defensa.” Era una època en què l'espasa i la creu anaven juntes, perquè era una societat teocèntrica, en què una forma d'expandir la cultura cristiana era construint esglésies i muralles. Explica que l'església era d'estil llombard sense decoració. La darrera part restaurada està situada a la part nord, on hi ha la façana romànica més bonica. Amb carreus ben conservats i un talús interior on es recolzen dovelles i finestra original de doble esqueixada. S'hi ha afegit una canalera.

Dins l'església, ens explica el retaule del Roser de Salelles, “una joia que va venir definitivament el març de 2016 després d'una disputa judicial entre l'Ajuntament de Man-

resa i l'església de Sant Sadurní.” L'argument principal va ser que les obres d'art han d'estar al lloc on van ser creades perquè no perdin la seva significació. Esmenta que en el judici van poder mostrar la factura històrica que es guarda en l'Arxiu Comarcal del Bages, on es demostra que van pagar per la construcció del retaule. És obra de Miquel i Antoni Vidal, mallorquins, tot i que a Manresa hi havia una gran escola d'escultors del barroc. Va comentar els criteris de restauració inicials, que més endavant “es van haver de refer des d'un punt de vista litúrgic, per poder dir-hi missa.” Va recordar que “els milicians l'havien fet malbé.” Comenta les escenes de baix-relleu i les de mig-relleu i remarca que la més maca és la del naixement. Assenyala la presència d'un gos com a símbol de fidelitat i ex-

plica que el 1995 gent de Salelles el va trobar amagat en una de les dependències del Museu.

Mas de l'Oller

Anomenat correctament Mas de l'Oller, el nou propietari per motiu de llinatge, Frank Margenat, va canviar-li el nom a Oller del Mas, sembla que per raons publicitàries. Són pioners al Bages, especialitzats en enoturisme des del 2006. Actualment ofereixen tractaments per viure millor a través del celler wellness. Segons l'historiador Francesc Serra Sellarès, el seu origen és possiblement del segle XIII. La part antiga del mas que es conser-

va és dels segles XVII i XVIII, reconstruït el XIX en ser cremat el 1812, durant la guerra del francès. Els excursionistes van observar un antic forn desenrunat, que era d'argila i servia per a fer olles. Es va voler fer la restauració d'un bé patrimonial, sense un estudi previ arqueològic. Els propietaris presenten un màrqueting, en què hi havia un castell i una torre amb finestres espitlleres i la muralla, com si tinguessin un atractiu històric, però la realitat és que la majoria d'aquests elements són del segle XX. Quan es va voler catalogar com a conjunt antic, els tècnics ho van refusar, amb bon criteri. El més important és la

casa pairal que s'ha descrit al sud amb una tribuna o galeria d'arts probablement del segle XIX. Es conserva un campanar d'esppanya i sobretot es remarquen les estances familiars a les golfes. Per a demostrar que la construcció no és original seguim les explicacions de l'historiador Lluís Virós, que afirma "a finals del segle XX, s'ha dotat el mur exterior en forma de muralla i s'ha aixecat una torre a més d'altres edificacions destinades a l'explotació com a celler per a la restauració i el turisme."

Torre de Santa Caterina

Com a preàmbuls cal dir que Josep Llobet, president dels AARB, va manifestar que l'entitat es va oposar inicialment a les excavacions, per dedicar el pressupost a refer la torre dels Comtals en perill d'ensorrament. L'arqueòleg Eduard Sán-

chez va explicar que va ser la ruta ignasiana, en bona part finançada des de l'estat espanyol, el que va permetre subvencionar les excavacions de la torre de Santa Caterina. Sánchez va explicar la convicció que a l'entorn hi havia hagut el convent de Santa Caterina, arran de la prospecció de l'historiador Jordi Piñero per encàrrec de l'Ajuntament. Després es va fer una campanya de sondejos que van permetre localitzar el jaciment romà, que està justament al costat del que visitem. El 2021 li van encomanar els primers treballs d'excavació, per tal de

treure la capa de runa de sobre de manera superficial, amb una màquina. Després d'una denúncia, van continuar fent servir la màquina quan es podia i sinó utilitzaven els pics o treballaven a mà. Un cop desenrunat van començar a sortir estructures, com una casa de pagès adossada a la capella de Santa Caterina, que originàriament era la primitiva de Sant Cristòfol.

Sánchez, doncs, analitza en primer lloc aquest jaciment que va del segle XIII i evoluciona fins el XIX i tot seguit esmenta la darrera important troballa del jaciment romà a

l'espera dels resultats definitius de les anàlisis que s'han d'obtenir abans d'acabar aquest any. Ben documentat, diu que la primera notícia és del 1268, que fa referència a l'existència d'un monestir de monges de Sant Agustí, sota l'advocació de Sant Cristòfol, al costat del camí. Si el personatge va existir, sembla que acompanyava als viatgers. Com era gegant, segons la llegenda, es posava la gent al damunt i els feia passar els rius. Etimològicament, Cristòfol vol dir portador de Crist. El 1306, torna a sortir informació sobre el convent i una comunitat de canongesses, que el 1425 van quedar reduïdes a tres. No eren monges professionals sinó que es donaven a Déu perquè s'havien quedat sense protecció, eren viudes o tenien una situació d'inseguretat. A mitjans del XV sabem que també hi havia una priora.

Va explicar que durant la dècada de 1460, arran de la guerra civil catalana s'abandonà el lloc: se'n van anar la priora a Vic i les altres a Manresa.

El convent queda abandonat fins el 1502, quan el Consell Municipal de Manresa, per la tradició i advocació del lloc, va decidir reconstruir la capella, just on estem assentats. Li canvien l'advocació per Santa Caterina d'Alexandria. Així, el 1586 van instaurar el seu retaule que s'imposa al de Sant Cristòfol. El 1761, l'església es va declarar fora de culte, pel mal estat i abandonament. El conjunt de la casa de pagès adossada a la capella probablement la van deixar el 1811 amb la guerra del francès, ja que era un punt estratègic pel control de la ciutat i gairebé tres quartes parts van cremar com a venjança per la derrota que l'exèrcit gal va patir el 1808 a la batalla del Bruc.

El 1836 durant la primera guerra carlina la pedra que falta va passar a una altra banda, propera, per a la construcció de la Torre de Santa Caterina.

Arqueològicament, hi ha una capa de graves anivellades per salvar els desnivells, que estan una mica brutes i els cal una neteja més intensa. La majoria de troballes es fan a mà. Si la zona queda destapada hi ha perill que els objectes es facin malbé. Hi ha un precedent a l'extrem de la banda nord on van sorgir unes sitges excavades en el tapàs que són romanes. A més de les sitges hi ha clots de dolies, que són les gerres grosses que utilitzaven els romans per l'oli, però també els feien servir de cubs pel vi. Per tant, monestir i casa de pagès estant construïts sobre un jaciment romà. Entremig, hi ha algunes sepultures excavades a la roca que certifiquen que la capella no hi és per casualitat.

És un lloc d'ocupació del territori connectat amb un de culte i devoció. Les sepultures són anteriors a la capella i estan damunt d'un jaciment romà, per tant, més antigues. Inicialment hi ha una tradició d'ocupació d'activitats relacionades amb el conreu. Quan s'abandona l'activitat romana, mitjançant els enterraments sabem que són de l'etapa tardo-antiga (confirmades pel que els ha sortit en algunes de les sitges) i de l'època medieval.

En l'època romana, el terreny era més alt, per això han desaparegut els habitatges i coberts que hi podien haver hagut. El terreny està rebaixat en l'època medieval o just en el moment en què s'hi va fer aquest conjunt arquitectònic, perquè ja està construït a una cota en què les sitges ja estan seccionades. Pel que fa al jaciment romà saben que els materials que surten

són entre el segle I i el III, però també n'apareixen dels segles V i VI. Hi ha uns forns per excavar. "Quan ens demanen si era una vila, creiem que no, però sí que era dependent d'una vila, ja que pensem que és un cas semblant al de la Feliua de Sant Fruitós." Es tractaria d'una explotació agrària d'una vila propera, que en aquest cas, podria ser Sant Amanç de Viladés. Sánchez té clara la continuïtat romana cap el món medieval.

Així doncs, retornem al primer jaciment, per veure la interpretació formal. Tot entrant per la porta, l'espai més gran correspon a la capella, amb el parament de l'esquerra dels segles XIII-XIV, a

finals del baix-medieval, que no té res a veure amb la reconstrucció de l'altra banda, que formaria part del 1502. Paral·lelament, els va sortir una sepultura de l'època de la capella, relacionada amb un fragment de ceràmica amb verd i manganès. Hi havia dos nivells de paviment: un, de cairons o rajola; l'altre, a sota, on hi havia una capa de morter de calç. Hi ha sis pilastres des del començament del presbiteri. Els seus tambors són més grans que la base, de manera que interpreten que aquestes pilastres eren de l'edifici anterior, reutilitzades. Els capitells típics de l'època baix-medieval els van utilitzar com a basament. Les sis pilas-

tres són originals, però desmuntades i tornades a muntar. La roca està retallada dins la capella. Van sortir-hi alguns enterraments petits i fora n'hi ha un altre amb l'orientació correcta. Són d'època baix-medieval davant mateix del pla romà que s'ha excavat recentment.

En les diverses fases constructives, observen que s'aprofiten les pedres dels edificis antics per fer, en el cas de la capella, les pilastres de la nova, en el mateix lloc on hi havia la primitiva. Veuen dos portals independents, un amb marxapeu, que en el seu moment final era l'entrada a un estable, on tenien animals, que anteriorment potser havien estat un magatzem d'oli. A la darrera època, i també com a hipòtesi, hi podria haver la soleira o base d'un forn de pa, per les seves dimensions, que estaria adossat a les parets exteriors de l'edifici. Hi havia com a

mínim un pis elevat, ja que es va trobar el que sembla una base d'escala per pujar-hi. Es conserva una part de l'empedrat, però no les pedres bones. Hi podia haver hagut una menjadora. Un altre dels espais entenen que era un obrador, amb un cub folrat de llosa treballada, de l'època de la reforma del 1502, la premsa i el celler. Quan els va faltar espai, van desmuntar la paret de la capella per encaixar-hi el cub. El Consell municipal decideix refer la capella i assegurar-ne el manteniment, per això donen vida a la pagesia. En un altre espai petit hi havia les botes petites amb els diferents licors que es feien. En un altre lloc, hi havia una premsa més grossa i antiga. I es pregunta: per quin motiu la canvien? La hipòtesi que presenta és un canvi d'ús en un moment d'abandonament del lloc, a conseqüència de la guerra civil catalana entre

1462 i 1472. En fan una de nova adaptada a les necessitats del moment.

Un altre parament interpreten que és un edifici de finals del segle XIII de construcció romànica, que no té a veure amb les altres del voltant. Hipotèticament, podria haver estat una petita església preromànica que tingués relació amb les tombes. Hi ha un darrer espai, que més endavant el van partir en dos. El van trobar tapiat amb pedra menuda. S'observa un brançal de pedra picada ben treballat, però falta el de l'altra banda. Això els demostra que el mur no és originari sinó que el traçat de l'espai era diferent de l'actual. Bàsicament els materials trobats són dels segles XVIII i XIX, algun del XVII i petits fragments del XIV, però bàsicament de la darrera ocupació del XIX. La seva interpretació hipotètica i evolutiva és que el mur més antic de

la part romànica quadra amb el primer edifici que seria el convent primitiu del XIII que tenia relació amb la primera capella, que després es va modificant i ampliant.

Com a conclusions més significatives va assenyalar pel que fa a la part romana que en la base del nivell de graves hi havia un gran clot, reomplert en runes de material romà. Concretament, sitges tardo-antigues globulars i petites, així com de més antigues i fondes, per emmagatzemar el blat. Hi ha ceràmica dels segles I al III. Però, l'ocupació podria arribar al segle cinquè. Han sortit dos enterraments que es poden analitzar amb carboni 14 el que permetrà saber amb seguretat de quan són. Sánchez s'obre a noves reinterpretacions sobretot pel que fa a la cultura del vi. Es defineix com a representant de l'arqueologia més clàssica. Li semblaria in-

teressant poder fer un estudi a fons de l'últim ús que va tenir l'edificació, a partir del que s'hi veu. Els recipients ceràmics es poden analitzar i saber què havien contingut, però són costosos econòmicament i s'han de fer en el moment en què es troben, perquè ara ja està alterat. Un cop excavat, s'ha de tornar a tancar, perquè sinó en sis mesos no en quedaria res. Es tracta de tapàs que és una roca tova argilosa que amb l'aigua es dissol.

La Catalana

L'estació transformadora de La Catalana està situada a la carretera d'Igualada. El nom popular prové de la Companyia Catalana de Gas i Electricitat. Segons consta als arxius de Fecsa la compra dels terrenys a Josep Serra es van fer el 1913 i l'edifici es va aixecar el 1920. Constituïda el 1921 fruit de la fusió entre la Societat

Hidroelèctrica del Cadí i la Sociedad Espanyola de Construccions Elèctriques. A partir de 1965 es dirà Hidroelèctrica de Catalunya S.A., en què els Bertrand eren els socis principals. Fins al seu tancament a finals de 1989 va subministrar energia a la Fàbrica Nova. L'empresa va ser abandonada durant la dècada del 1990. Quan van decidir reobrir-la, el 2013 les oficines i els serveis de reparació van marxar de l'Anònima, i el trasllat es va acabar el 2015. La CAME, que va fer un contracte amb Catalana de Gas, per poder vendre a Manresa, va passar a ser SEGRE (1959) més tard FECSA i després ENDESA.

El Xup

Al grup Xup o Pare Ignasi Puig S.J, es van iniciar les obres l'agost de 1962. La nova barriada es va inaugurar el 1965 i el juliol d'aquest any

es van lliurar les claus. Van ser habitatges sindicals construïts per l'Obra Sindical del Hogar y Arquitectura, mitjançant l'empresa Colomina SA, Barreiros Empresa Constructora SA, en terrenys cedits per l'Ajuntament de Manresa, que en l'etapa de l'alcalde Josep Moll Vall, els havia adquirit de Joan Farrés i Maria Torra. El sistema de pagament no era un lloguer, sinó que els nous propietaris pagaven poc a poc cada mes, i finalment els pisos van acabar essent seus. Segons els permisos d'obres, s'hi van fer 480 pisos, (uns de 41 m² i altres de 61), la urbanització dels terrenys, l'escola, locals comercials i l'església.

Celler Cooperatiu de Salelles

Segons la D.O Pla de Bages, la cooperativa agrària per al servei de l'agricultura i la ramaderia de la zona, es va fundar el 1926, per a la selectivitat i venda en comú de vins produïts pels seus socis. La cooperativa comercialitza i elabora vins qualificats. La família Margenat n'havia estat sòcia, en ser-ne l'explotació que hi havia més a prop. L'investigador Llorenç Ferrer és qui millor l'ha estudiat. En el llibre "La vinya al Bages. Mil anys d'elaboració del vi" (1998) explica que fins el 1960 el seu creixement és molt lent, però a par-

tir d'aquest moment serà constant, tot passant dels 88 colliters als 255 del 1975, però no així els quilos de verema de mitjana que es van reduir dels 15.000 dels primers socis als 6.000. A partir del 1984 hi ha una disminució accelerada dels colliters i de la verema entrada, que s'accentuarà de manera espectacular a partir del 1991 amb només 81 colliters i un quart de milió de quilos. Es resumeixen les informacions de Llorenç Ferrer, al llibre la "Guia d'Enoturisme del Pla de Bages," (2013), de Lluís Tolosa i Clara Antúnez que van escriure llibres sobres les D.O. de Catalunya, amb l'afany de promoció i propaganda dels cellers que hi surten, així com també a "Els vins del Pla de Bages," de Josep Pelegrín i Marc Trilla, (2016), on hi ha uns apunts sobre la Cooperativa de Salelles.

Presentació del llibre *La muntanya del tresor*

Fotografies: Sussi Garcia

L'escriptor mediàtic Martí Gironell va ser el 28 de novembre a la llibreria Parcir, coorganitzadora de l'acte conjuntament amb els Amics de l'Art Romànic del Bages, per presentar la seva darrera novel·la històrica, *La muntanya del tresor*, amb Montserrat com a protagonista principal de l'obra. Iniciativa impulsada per Teresa Santamaria, membre de la

junta dels AARB, amb el recolzament del president Josep Llobet. Gironell ha estat guanyador de premis de renom com el Ramon Llull, amb *La força d'un destí*, o el Prudenci Bertrana, amb *El fabricant de records*, o el Néstor Luján de novel·la històrica, amb *La venjança del bandoler*. A més de ser-ne autor, edita i treballa les seves obres. Amb *El pont dels jueus* va superar els 100.000 exemplars venuts. Defensor de l'art romànic, que forma part del patrimoni, que ens defineix i explica com a poble, li va dedicar la novel·la *Strappo*, l'espoli del romànic català.

En *La muntanya del tresor*, Gironell vol reivindicar el patrimoni de Montserrat que es va mantenir dempeus durant la Guerra Civil "i els dos bàndols van entendre que era un lloc que s'havia de preservar, al marge d'ideologies i creences."

Un capítol de la guerra, "que no està gens divulgat, tot i que gràcies a l'Àngels Rius, bibliotecària de Montserrat, està profundament documentat." És autora del llibre *Impremta i Biblioteca a l'Hospital Militar de Montserrat (1936-1939)*. És una de les fonts documentals que Gironell va fer servir per escriure la novel·la i l'altra són les memòries de Maria Cinta Castelló, *Els mossos que van salvar Montserrat*. Es tracta en un episodi volgudament fosc d'explicar que va passar a Montserrat als inicis de la guerra, des d'una perspectiva particular, que són els ulls d'un nen que pertanyia a l'escolania.

Montserrat va ser salvada a darrera hora de ser cremada. Es va convertir en un hospital militar amb més de 3.000 llits i tenia la impremta on els monjos no van deixar de publicar-hi llibres. A partir d'aquesta realitat,

l'autor crea una ficció, basteix un relat, com a eina per oferir als lectors coetanis, per entendre què va passar. Se segueix el plantejament de l'admirat Umberto Eco per recular en el temps i fer que en primera persona, algú ens expliqui què va passar. Comenta que a partir d'aquest episodi en minúscules es pot entendre la Història en majúscules. En esclatar el conflicte, a Montserrat s'han d'evacuar unes 700 persones, començant pels monjos, però hi ha també els nens de l'escolania que retornen amb les seves famílies. Així que opta per la perspectiva d'un infant orfe que s'ha de quedar a Montserrat. A través de la mirada tendra d'un nen, que pot preguntar encuriós i expressar els seus dubtes als adults amb què es troba. Així va sorgir la figura de Benet Nomdedéu, que arrenca la història amb onze anys i el "veurem

créixer emocionalment i ideològicament."

La guerra capgira de dalt a baix el dia a dia, les prioritats i els valors de l'Abadia canvien i per un noi en formació, tot passa molt de pressa. Malgrat tot, hi ha la voluntat de continuar fent vida normal. "La guerra no la veurem físicament, però la sentirem i el soroll s'anirà acostant cada vegada més a Montserrat." Un exponent de pau i

tranquil·litat, refugi per l'ànima, de mica en mica anirà canviant de fesomia per ser una impremta, un hospital militar, una biblioteca, i tot un petit cosmos que muntanya avall era molt desconegut, anys després. A Montserrat s'hi instal·len moltes famílies. El juliol de 1936, quan el president Companys fa una crida desesperada per enviar metges a Barcelona, amb Pere Tarrés

fent exercicis espirituals a Montserrat, l'Abat Marcet li encarrega anar a veure el Conseller de Cultura de la Generalitat, Ventura Gasol, ja que per la finestra veu molt fum, senyal que s'estan cremant les esglésies dels pobles del costat.

La Generalitat decideix fer un decret exprés per apropiat-se de l'Abadia de Montserrat i publicar uns cartells gegants, on es diu: "Edifici propietat de les institucions del poble de la Generalitat de Catalunya". També hi envien un petit destacament de quinze mossos d'Esquadra, que es posen en posició de defensa, abans no arribin els primers milicians anarquistes. Quan s'hi presenten els mostren els cartells com que Montserrat és propietat del poble i els fan dubtar. El doctor Joan Solé Pla, enviat del conseller de Cultura, va dialogar amb el capítost dels incendiàries i privadament

(en una llicència literària de l'autor) li va recordar que feia uns anys havia salvat la vida de la seva dona. Va ordenar-los girar cua i se'n van anar cap a Vic. A partir d'aquell moment, *l'statu quo* de Montserrat canvia fins el gener de 1939. Qui se'n farà càrrec és l'escriptor republicà Joan Puig i Ferrater, que s'hi estarà deu dies fins l'arribada del comissari polític de la Generalitat, Carles Gerhard, que hi pujarà amb la seva família. És germà del reconegut compositor musical Robert. El seu objectiu és que continuï sent un centre de visita, de turisme, on es pugui accedir a la biblioteca i el patrimoni estigui a l'abast de tothom. I alhora, fer funcionar la societat que gestiona Montserrat, que dona feina a moltes famílies: hotel, botigues, granges... Amb el doctor Josep Riu Porta, director de la Clínica Z de l'Hospital Mili-

tar, seran cabdals perquè Montserrat no s'ensorri, perquè hi haurà un altre moment determinant per la supervivència del símbol Montserrat. Cada vegada hi van pujant més ferits i necessiten més espai per cuidar-los.

Lluís Companys tenia una cel·la a Montserrat, on anava sovint. Durant tres mesos s'hi refugia Manuel Azaña, que se sent amenaçat a la Ciutatadella de Barcelona. El lehendakari basc José Antonio Aguirre que va traslladar la primavera de 1937 la delegació del govern basc al Passeig de Gràcia de Barcelona. Fa esment d'alguns monjos i personatges com el doctor Trueta que hi desenvolupa les seves tècniques mèdiques o el tenor Emili Vendrell que torna d'una exitosa gira als EUA, per sumar-se a la causa republicana i fer una actuació a l'Ateneu Republicà de Monistrol. També l'artista del

Paral·lel, la Bella Dorita, per aixecar l'ànim de la tropa i la diversió dels veïns dels pobles del costat; el soldat poeta Manuel Altolaguirre; es roda la pel·lícula *Sierra de Teruel*. Els altres dos personatges ficticis importants són fra Cervera, monjo veterà que decideix quedar-se al monestir; i la Teresa, que amb Altolaguirre, defensen el poder de la paraula sobre el poder de les armes. Un altre personatge real es fra Carles o Areso, que disposa de les claus de Montserrat i presumeix d'antirepublicà i espia dels feixistes, que fa de les seves.

L'autor implica el lector a través de les coses que es diuen, amb la finalitat de respondre la pregunta: què faria jo en el seu lloc? Gironell pretén que el llegidor tingui una visió del que va passar a Montserrat durant la guerra civil, per poder mirar-se-la amb uns altres ulls. No hi ha un sol tresor sinó molts perquè cadascú en farà la seva valoració. Benet Nomdedéu li explica a la seva besneta Eva que l'Església catòlica s'havia posat al costat dels feixistes en proclamar-se la II República i els anarquistes no suportaven res que fes olor de capellà. La muntanya

sempre ha sigut del poble i a Catalunya tothom se l'ha sentit seva. Recorda Eva que "el passat no mor mai: el que queda és el que es va viure en el passat." El millor regal d'aquests cent anys "ha sigut trobar-me la Teresa," la seva dona, que li va regalar la flor de sal provinent de la muntanya. Per desfer l'espòiler, el tresor té el seu origen en un rumor que es basa en què la imatge de la Moreneta és una còpia, "la talla original, el veritable tresor de Montserrat, encara és dins la muntanya." Martí Gironell també ha publicat temes infantils, havia estat a diversos mitjans de comunicació com les ràdios locals de Besalú i Olot, i les nacionals RAC-105 i Catalunya Ràdio, va treballar als informatius de TV3 durant quinze anys, i actualment fa articles i és columnista d'opinió en diversos mitjans com El Punt Avui, El Món, Sàpiens i El Mundo.

Sant Esteve de Marganell

AARB

Fotografies: Jordi Mas i Jordi Maymó

Per tal de celebrar els 40 anys d'existència com entitat cultural, els Amics de l'Art Romànic del Bages (AARB) ens vam desplaçar al restaurant Can Font, una antiga masia molt propera a l'antiga església parroquial de Marganell, situada en un replà sobre la riera. Aquesta, va ser destruïda l'any 1936 fet que va originar la pèrdua de la teulada, però hores d'ara està essent reconstruïda, de manera moderna i funcional, després que hagin estat restaurades i consolidades les parets. Encara avui, conserva una estructura romànica amb

alguns elements d'aquest estil, tot i que majoritàriament hi predominen aspectes renaixentistes. L'església s'erigeix dins el clos del cementiri, prop de la masia de Can Font, a la banda nord-occidental del terme. Longitud: 1°48'04" i latitud 41°38'20". S'hi arriba per la carretera de Castellbell a Marganell, on després del quilòmetre sis, una pista, a mà esquerra, indica "Casalot", que condueix tot seguit a les ruïnes de l'església.

Actualment, forma part de l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya.

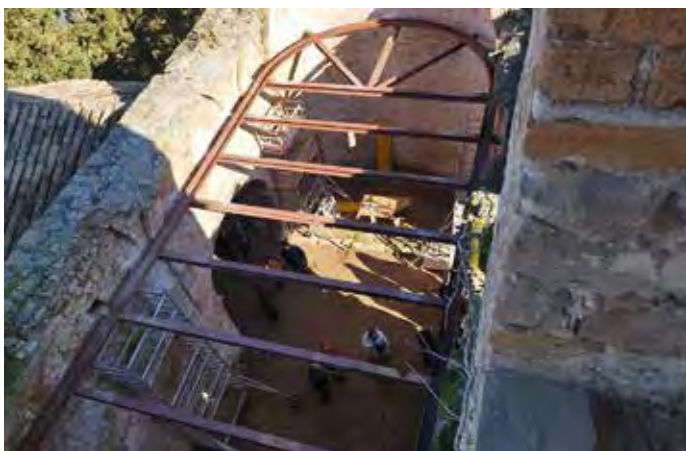
L'arquitecte Pere Santamaria, sorprès per la presència de més de 60 persones en la celebració dels 40 anys dels AARB, es va manifestar content de comentar amb gent experta dos aspectes de l'església, l'històric i la restauració que s'hi està duent a terme. Remarca la importància dels antecedents, perquè l'any 2.000 la Diputació va

fer unes excavacions que van passar força desapercibudes. L'església no la veiem com era originalment, ja que ha tingut diverses intervencions. Les cales van descobrir l'edifici de la rectoria de grans dimensions, que ara ha desaparegut totalment, ja que va ser enderrocat a igual que la coberta de l'església el 1936. L'actual campanar, tampoc no és l'original, sinó que s'ha anat modificant al llarg del temps. És del segle XIX, fa quatre per quatre metres i té una alçada de 16. Des del campanar s'accedia a un cor que hi havia justament a l'entrada. Les cales també van trobar un vestigi d'una església anterior a l'actual, amb la meitat de l'absis irregular existent. S'hi observen dos forats, un passava directament de l'altar a la sagristia i l'altra donava al darrera on hi havia com un cub, des d'on el capellà feia les seves prediques.

Històricament, l'església de Sant Esteve era una parròquia independent, situada a la vall de Marganell, que s'estenia entre els termes dels castells de Guàrdia i de Castellbell. El lloc de Marganell s'esmenta per primera vegada el 924, però l'església està documentada amb tota seguretat el segle XI, si bé les primeres notícies de fonts eclesiàstiques la documenten al segle XII: "L'església primitiva de Sant Esteve de Marganell es trobava sota la jurisdicció del monestir de Santa Cecília de Montserrat des de l'any 1143, quan fou adjudicada pel bisbe de Vic Ramon Gaufred a l'abat Guillem." El 1154 figura com a parròquia de Marganell. El 1630, quan l'ermita més gran es va anar estenent es van construir les capelles del Roser i de Sant Isidre. Al costat hi havia la sagristia. Durant la guerra del Francès a començaments

del segle XIX, va ser cremada per les tropes napoleòniques. L'edifici sofrí diverses reformes i modificacions. L'estructura de l'edifici obrat amb carreus regulars demostra que es tracta d'una església d'una sola nau, amb l'absis situat a llevant, sense decoració ni obertures. L'única data és del 1824, segons consta en una inscripció, on quedava clar que el campanar de torre es va fer amb teula àrab, a l'extrem sud, amb una estructura quadrada, ben conservada. La llinda també indica que aquell any es va construir la porta del cantó de ponent. Vam veure-hi la traça original

de l'església més petita. El 1880 fou unida al bisbat de Barcelona, seguint la mateixa sort que el monestir. El 1936 fou cremada de nou, profanada i abandonada. Se'n va construir una de nova

al poble que s'inaugurà el 1945. A la imatge de 1975 encara hi havia la capella de Sant Isidre.

Com que no sabien com eren els elements originals, "l'encàrrec

que sens va fer des de l'Ajuntament era el de no tancar l'església i mantenir l'estructura actual perquè un cop dins continuéssim veient el que s'hi veu ara." És a dir, que no s'havia de fer una coberta nova tançada, però sí una coberta de vidre que serveixi per fer-hi actes dins. És un projecte complex, on cal intervenir amb una església de molta història, però amb una actuació minimalista. En cap cas no es tracta de construir-hi un barret a sobre, sinó que la coberta de vidre es baixa a l'interior, per sota dels totxos existents, oimés en constatar que les parets no són paral·leles ni estan aplomades. Posada la superestructura metàl·lica, n'hi haurà una altra de vidre amb una inclinació del 7% aproximadament. El perfil metàl·lic no estarà enganxat a la paret. Durant les excavacions també es van trobar monedes de l'època de Jaume I.

La porta d'entrada es va fer més gran. "Hi ha uns paviments ceràmics, n'hi posarem uns altres de tous, per afavorir actuacions futuribles."

L'altra actuació que ja està pràcticament acabada serà posar una escala, ja que la que hi havia estava enderrocada, metàl·lica per poder pujar al campanar, amb una intervenció on es veurà clarament el que és nou del que és vell. "Paviments tous, que no els tocarem perquè som conscients que s'hi poden fer

excavacions importants, de cara al futur." Així doncs, no s'alterarà el paviment perquè hi ha moltes traces i tombes, algunes perfectament documentades que no es poden malmetre. El que sí faran és marcar la zona central que serà en sauló, les parets amb morter de calç i col·locaran unes graves al voltant de la zona humida.

Per la seva banda, l'alcalde de Marganell, Ramon Costa, va explicar que "quan es va restaurar el campanar a finals del

segle XIX", l'obertura que donava a l'est, es van posar d'acord amb els veïns de Sant Cristòfol perquè compartien les misses que es feien a l'església parroquial. Segons la tradició, a l'hora de la veritat, els veïns de Sant Cristòfol van dir que no pagaven les obres de millora perquè ells ja tenien la seva ermita. Així que van tapiar els finestrals de les campanes perquè aquestes no s'escoltessin des del seu poble.

14.12.24 Dinar celebració 40 anys AARB

Fotografies de Jordi Mas Mongay i Jordi Maymó

ACTIVITATS

Presentació llibre al monestir de Sant Benet de Bages - MSB

**Dissabte 26 d'octubre
de 2024 a les 12.00 h.**

Presentació del llibre "Sant Benet de Bages" de Lluís Domènech i Muntaner. Intervenien: Carles Sáez Xiqués President del CEDIM i coeditor del llibre, i Joaquim Graupera, autor de l'estudi introductor.

Caminada: "El patrimoni dels camins històrics de Manresa a can Maçana"

**Diumenge 27 d'octubre
de 2024 a les 8.30 h.**

Caminada circular d'uns 11 quilòmetres a les excavacions de la Torre Santa Caterina de Manresa.

Visita guiada a les excavacions i altres indrets.

Lloc de sortida: església de Sant Sadurní de Salelles.

Guies: Marc Vilarmau/Jordi Planell/Eduard Sánchez (Arqueòleg)

LA MARINA CATALANA A L'ÈPOCA MEDIEVAL

38è CURS DE
CULTURA MEDIEVAL
2024

Organitza

Col·laboren

ACTIVITATS

Curs de Cultura Medieval 2024 La marina Catalana a l'època medieval

**Divendres 8 de novembre
de 2024 a les 19.30 h**

**La Mediterrània a l'Edat
Mitjana, un mar de
reptes i d'oportunitats**

Ponent: Dr. Albert Estrada-Rius
(Gabinet Numismàtic de Catalunya. Museu Nacional d'Art de Catalunya)

**Divendres 15 de
novembre de 2024
a les 19.30 h.**

**Vaixells i tripulacions
a la mar catalana
a l'Edat Mitjana**

Ponent: Dr. Marcel Pujol i Hamelink
(Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya)

**Divendres 22 de
novembre de 2024
a les 19.30 h.**

**La mar de dones
(segles XIV-XV)**

Ponent: Dra. Coral Cuadrada Majó
(Universitat Rovira i Virgili)

**Dissabte 23 de
novembre de 2024**

**Sortida al Museu
Marítim i catedral
de Santa Maria del
Mar de Barcelona**

Sortida de tot el dia, en autocar
Dinar inclòs.
Visites guiades.

Presentació Llibre

**Dijous 28 de novembre
de 2024 a les 19 h**

Presentació del llibre "La muntanya del tresor"
La presentació anirà a càrrec del seu autor: Martí Gironell.
Lloc Llibreria Parcir C/Àngel Guimerà, 74 de Manresa

Dinar celebració 40 Anys AARB

**Dissabte 14 de
desembre de 2024**

Lloc: Masia Can Font de Marganell
Visita prèvia: església de Sant Esteve de Marganell

Bones festes Nadala 2024

Sant Josep de barba blanca,
vora el bressol assegut,
es posa la mà a la galta
i es pregunta desregut:
¿aquest infant de bolquers,
caganiu i desvalgut,
serà la clau del futur?
Ha nascut en un estable
entre el baf d'un bou i un ruc,
en plena nit, a les fosques,
en aquest portal obscur,
i ell del món serà la llum?
Tal com han anat les coses
li escau dir-se Jesús,
oi, Maria esposa meva?,
que si Déu no ens dona ajut
això no té suc ni bruc.

Duem dos mil anys d'història compartint
aquest relat
que ens corprèn i ens esperona
a viure amb humanitat
i com que enguany, amb fermesa,
els que som amants de l'art
del romànic que hi ha al Bages
als quaranta hem arribat,
celebrem aquesta gesta.
Visca la nostra entitat!

Joan Vilamala

CROSSLAND
where dreams come true
www.crossland.es

printdossier.
www.printdossier.com

BORN 6 - 08241 - **MANRESA** - 93 872 48 88
manresa@viatgesmasanes.com
www.viatgesmasanes.com

EDICIONS SELECTES
LIBRES PARCIR
SEMPRE COMPARTINT LES VOSTRES LECTURES
C. Àngel Guimerà, 74 - 08241 Manresa
Tel. 93 873 38 82 - Wa. 605757109
www.parcir.com - parcir@parcir.com

Formem part de la

Centre d'Estudis de l'Art Romànic del Bages
CCEPR